

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Historia Natvralis Brasiliae

Piso, Willem

Lugduni Batavorum, 1648

Liber Octavvs.

[urn:nbn:de:gbv:45:1-838183](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:45:1-838183)

GEORGI MARCGRAVI
 NATURALIS HISTORIÆ
 BRASILIÆ
 LIBER OCTAVVS.
 Qui agit de ipsa Regione & Indigenis.

C A P. I.

De Regionis nomine, magnitudine, situ, ejusque divisione.

Hæc regio primo à Lusitanis appellata fuit SANTA CRVZ, quod nomen postea mutarunt in TERRADO BRASIL, ob ligni copiam, quod hîc cæditur & in Europam infertur, vulgo notissimum, ita ut hodie communi & vulgari nomine ab omnibus Europæis BRASILIA dicatur.

Sita porro est Brasilia in zona torrida & quidem in medietate illius Australi, extenditurque ultra Tropicum Capricorni in zonam temperatam meridionalem.

Non autem omnes consentiunt in illius magnitudine seu latitudine definienda inter Septentrionem & Austrum. Nos ejus initium statuimus à latitudine Septentrionali unius gradus & semis, seu à Flumine *Para*, & finem ad latitudinem australem quatuor & viginti graduum & semis, seu usque ad fluvium *Capiibari*, duabus leucis ultra oppidum S. Vincentii; ita ut magnitudo illius sit inter Boream & Austrum trium & viginti graduum. Inter ortum & occasum in quantum extendatur adhuc indefinitum est, cum pauci adhuc in interiora hujus terræ penetraverint & quædam tantum obiter lustraverint.

Quantum judico, adsumendo longitudinem *Lime* Metropolis Peruvix, quam Hispani ponunt esse duobus & octuaginta gradibus Occidentaliorem *Toletum* (Toletum autem novem decem gradibus & quinque scrupulis Occidentalius est *Vranoburgo*) ita ut longitudo *Lime* sit ducentorum & nonaginta quinque graduum & quadraginta scrupulorum. Sumendo itidem longitudinem *Mauritia* civitatis, in Orientalissima fere ora Brasiliæ, quam ipse sæpius observavi per Eclipses & inveni trecentorum & quadraginta graduum & semis respectu *Vranoburgi*, & hinc deducendo differentiam quatuor & quadraginta graduum & quinquaginta scrupulorum. Sub parallelo autem 8. 40. respondent ex mea observatione uni gradui 28175. decem pedæ Rhylandicæ, quæ per 1500. divisæ (tot enim perticæ milliarium horarium efficiunt) dabunt horaria seu Hollandica milliaria XVIIII. $\frac{112}{1500}$ id est, milliaria octodecim & tres quadrantes. Differentia ergo 44. 50. dabitur 1263197. decempedarum & duorum pedum, quæ efficiunt milliaria 842. $\frac{179}{1500}$ deductis, porro centum milliariibus, quæ *Cusco* Orientalior est *Lima* & in confiniis Peruvix & Brasiliæ sita, magnitudo Brasiliæ inter ortum & occasum esset circiter septingentorum & quadraginta duorum milliarium; quod intervallum omnes Tabulæ Geographicæ circiter centum & octuaginta octo amplius faciunt. Ponunt enim Brasiliam multo Orientaliorem quam revera est, ut ex propriis observationibus sæpissime comperi.

Ora autem Brasiliæ à *Para* ad *Maranhon* à *Coro* versus vulturum extenditur. A *Maranhon* versus *Ciara* maximam partem tendit versus Eurum. A *Ciara* ad *Potiyi* seu Rio Grande versus Euroaustrum: à *Potiyi* ad *Paraiba* versus Austrum: à *Paraiba* ad *Itamaraca* ad eundem modum: ab *Itamaraca* versus Promontorium S. *Augustini* & usque ad Sinum omnium Sanctorum ora versus Austrum incurvatur: à Sinu omnium Sanctorum ad alterum flumen *Paraiba* iterum fere directe austrum petit, & deinceps usque ad fines suos versus Corum extenditur. Sed hæc accuratius è Tabulis hydrographicis cognosci possunt, ad quas curiosos remittimus.

Divi-

Dividitur BRASILIA, intra hos limites, in certas Praefecturas (*Capitaniae* appellant vulgo Lusitani) & quidem vulgo in quatuordecim. Quarum prima versus Boream est *Para*, sequuntur dehinc ordine Maranhon, Ciara, Potiyi vel Rio Grande, Paraiba, Itamaraca, Pernambuco, Quirimure vel Bahia de todos los Santos, cujus metropolis S. Salvador. Nhoecombe vel os Illicos, Pacatá, vel Porto Seguro; Espiritu Santo; Nheteroya, vel Rio de Jenero, quem *Ganabara* vulgo vocant Brasilienses; & S. Vincente.

Plura non habet Auctor, neque ego addo, quia plenius de his egi in Descriptione India Occidentalis lib. xv. tantummodo adjicio è Schedis nostri Auctoris.

Sunt & hinc duo districtus (nimirum in Praefectura Pernambucensi) quos Lusitani vocant *Palmceiras* à copia illarum arborum ibidem nascentium, in quos Nigritæ fugitivi se receperunt; eorum unus vocatur minor, alter major. In minori ad sex millia nigritarum dicuntur habitare, qui jacet viginti milliaria supra *Alagoas*, inter silvas, juxta fluvium qui appellatur *Gungobubi* (hic illabatur in fluvium *Paraibam*) sex milliaria à Paraiba flu. versus Arctum, & quatuor à Mondaî fluvio *Alagoæ Borealis* versus austrum; ita ut haud admodum longè absit à cornu terræ quod vulgo *Iaragoa* appellatur. Pagus illorum constat è tribus plateis, quarum singula dimidiæ horæ itinere in longitudinem producuntur. Aedes omnes contiguæ, & plantaria illorum pone illas. Imitantur quodammodo religionem Lusitanorum & habent suos sacerdotum & judices. Mittunt crebro è suorum numero ad vicina loca, qui mancipia Lusitanorum abripiant; illa autem tandiu serviunt donec alia rapuerunt. Mancipia autem quæ sponte se illis aggregant, statim eadem qua ipsi libertate fruuntur. Visitant fructibus Palmiarum, batatis, phaseolis, farinha Mandiocæ, milio, & Sacchari cannis, item gallinis (quarum illis copia est,) & piscibus quos vicinus amnis subministrat; carnes haud alias habent quam ferinas. Milium suum colligunt bis quotannis, & opere absoluto per integram septimanam festivè commessantur. Antequam semenrem faciant per dies quatuordecim maximos focos accendunt, quibus herbas & alia adurunt, qui longè videri possunt. Compendiosissimum ad hunc districtum iter esse creditur secundum fluvium *Alagoæ Borealis*, vulgo *Alagoa del Norte*.

Major Palmaria jacet viginti aut triginta milliaria pone S. Amari pagum, juxta Montem qui dicitur *Bebe*. Creduntur circiter quinque millia esse nigritarum, qui in vallibus juxta hunc montem degunt, præter alios multos, qui alibi quinquaginta, alibi centum, sparsim habitant. Aedes autem horum haud conjunctæ, ita ut ducenti pene quadrantem milliarii horarii occupent; & sub silvis metantur, in quibus & viam cædum habent ad fugiendum comparatam; nam perpetuo excubitores collocant, qui ipsos moneant de peregrinorum adventu. Siccis itidem mensibus dimittunt suos ad Æthiopiassas ab incolis suffurandum. Interdum parant cibos; & vespera primum numerant suos, ut videant an quis desit; deinde choreis dant operam (tympana pullantes quæ longè audiri possunt) ad mediam usque noctem, dein cubitum discedunt & dormiunt usque ad horam nonam aut decimam antemeridianam.

Iter ad hos commodissimum est ab *Alagois* per S. Amarum, atque inde per campestria *Xhunahu* & *Cororipe*, donec jugum montis *VVairakaco* appareat, ubi fluvius *Paraiba* offenditur, qui descendendus est donec prope prædictum montem *Bebe* perveniatur, & ibi descendendum ad convalles.

Hactenus Maregravius: Antequam autem cætera illius adjungam non putavi inutile fore hic subijcere quæ ab Amico, qui rebus bellicis præerat & non minus rerum naturalium erat studiosus, anno 1636. accepi. De natura Regionum, inquit, à me in hoc climate visarum, quoniam nec ante data fuit, nec postmodum fortasse dabitur ad te scribendi occasio, hæc generatim refero.

Omnes Provinciæ Brasiliæ quas centum milliarium spacio, à *Rio Grande* ad *Alagoas* usque occupavimus parum admodum sunt cultæ. Cultura earum à littore marino versus mediterranea à Lusitanis ulterius producta non fuit, quam in quibusdam locis, ad tria, quatuor, in quibusdam ad quinque, raro ad sex aut ad summum septem usque milliaria Hollandica: cætera sunt solitudines ipsismet incolis plane incognitæ: neque littoralia hæc loca omnia culta sunt, ea tantum coluntur quibus valles & nemora interjacent. Quando nomen alicujus districtus, quos illi *Fregesias* appellant, audis, utpote *Poiubam*, *Camaragibi*, *Porto Calvo*, *Serinheim*, & his similia alia, debes sub hac voce intelligere valles integras, campos & colles his vallibus adjunctos, pagos in illis sitos, ædificia omnia, hinc inde sparsa, & insuper fluviolos ipsos qui valles illas irrigant. Ab una *Fregesia* ad alteram per colles incultos iter est, interdum trium, interdum quatuor aut plurius etiam milliariorum Hollandicorum. Excipiuntur tamen ab hac appellationum regula, domus piscatorum & saline ad littus marinum sitæ, quia terram non colunt. Ad hujus culturæ formam importunus æstatis ardor habitatores compulit. Regio enim hæc omnis, ut scis, jacet sub Zona torrida & coli non posset si dies noctibus longiores essent.

Solum omne affurgit in colles mediocres atque amœnos: montes insigni aliqua altitudine nulli sunt in littoralibus, in solitudinibus tamen hinc inde nonnulli è longinquo conspiciuntur. Inter colles aridos, non ubique tamen, sed ut supra atrigi aliquot milliarium intervallo, valles interjacent, singulæ exiguis aliquibus fluvioles irriguæ, atque ob id non pluviis tantum mensibus, sed & æstivis ipsis fertiles. Colles ipsis æstivis mensibus ob ardorem Solis sunt infrugiferi & penitus arescunt, ut non gramen tantum, sed & arbores interdum emoriantur, & gramen incensum aliquando ingenti spacio, vento præsertim urgente, incendium proferat; ita ea quæ pluviis mensibus læte virent, æstivis intereunt in montibus. His incommodis tamen incolæ ipsi prospiciunt, aut novum gramen terris inducentes, aut loca illa sæcundantes quæ sibi colenda proponunt. Hunc tamen usum colles præstant, præsertim ubi silvestria recens excisa & combusta sunt, quod radix Mandioca lætius in iis proveniat, nimirum in declivis illorum, quam alibi. Ad hæc usus collium vallibus vicinorum hic est, quod ædificia incolarum in illis ut plurimum collocantur, & circa hæc ædificia arbores, quæ *Cocos* ferunt, plantantur, quæ quamlibet terram & situm libenter admittunt. Plantantur etiam aliquando juxta domos Auricarum & Limonum arbores, quamvis lætius in locis depressis proveniant. Reliquarum omnium plantarum cultura ad valles & loca depressa rejicitur. Cæterum bonitas glebæ, ut & terræ universæ ita & omnium fere collium est insignis, & in ipsis montanis locis quæ hæcenus non coluntur, optimæ ubique vites provenirent, si à formicis defendi possent. Morbos & mortes somniant incolæ, si in vallibus habitent, propterea colles sequendo, molesta & longinqua aquatione plerumque utuntur. Nostro hoc quod præterit sexennio nos plana interdum, etiam palustria loca, fortificationum causâ secuti, vix aliqua tæbe tamen ea propter afflictî fuimus. In *Afogados* quidem fortalio præsidarii aliquando, sed satis benigne tamen & breviter morbis corripiebantur, verum animadversum fuit id propterea accidisse, quod plerique desudes humi cubarant, quod ubi iis interdictum & lectorum usus introductus est, malum hoc illico cessavit. Quamvis incolæ eam nostratium à morbis immunitatem tribuant siccitati extraordinariæ temporum ut non penitus contemnenda sunt illorum monita, dicunt enim occulta quadam vicissitudine septem annorum spacio humidos & morbosos hybernos menses dari, & rursus sequentium hos septem annorum spacio saniores & sicciores succedere. Hæc de collibus notavi: quod valles attinet, hæc cannarum sacchariferarum cultu, (quoniam ob duritiem formicæ iis nocere non possunt) & pascuis occupantur. Cæterum feracissimæ essent omnis generis frumentorum etiam nostratium, puta tritici, siliginis, hordei, avenæ, pisorum, quæ singulis annis binam messem darent, si contra formicas remedium inveniri possent. Quicquid qualiumcunque fructuum extraordinaria aliqua cura, in loco aliquo angusto, contra formicas defenditur, miraculosa ubertate provenit: Brasilia verum horreum foret Europæ totius, si pestis hæc auferri possent. Rumor hic ad nos perlatus fuit Lusitanum quendam Amstelodami consessui xix. remedium obtulisse contra formicas; eundem non credo remedium universale contra has inveniri posse, quia animadverto non à Soli vitio, sed à Solis vi id procedere, qui toto terrarum orbe sub Zona torrida, in Indiis etiam Orientalibus, ut audio, & hic in vicina Peruvia infinita formicarum agmina generat: & in iis partibus Brasiliæ, quæ extra torridam Zonam sunt, utpote in Capitaneatibus S. Vincentii & Spiritus Sancti non sunt formicæ & Ceres est uberrima.

Quod fluvios attinet vel potius fluvios per valles prædictas decurrentes: hi paucis exceptis longitudinem trium, aut quatuor milliarium vix emetiuntur à fontibus suis, & nihilominus in ostiis suis magnorum fluminum speciem præ se ferunt; quod fit ob accessus & recessus maris fauces ipsorum eluentes; exemplo sit *Rio Formoso*, item *Rio Grande* & alii omnes capaces in ostiis magnarum satis navium, qui tamen versus mediterranea, vix duarum leucarum itinere à littore absoluto, genu tenus pedibus transeuntur.

Fluvii nulli hic sunt nobiles, aut apti ad minimarum etiam navium onera è mediterraneis deferenda: *Monguape* tantum flumen sex milliarium longitudine navigavi, & multum ultra navigari posse ex profunditate illius & aliorum relatu comperi, reliqua non item. Horum tamen exiguorum fluviorum aliqui, alveos suos, sed siccos æstate & sine aqua, longissime in solitudines proferunt; quale est flumen *Capiaribi*, quod prætereundo *Mattam do Brasil*, *Mafsyapi*, *S. Laurenço*, *Real*, prope *Afogados* cum alio fluviole se conjungit, & juxta *Reciffum* influit in mare: item *Rio Grande*; per quorum fluviorum alveos siccos, Tapuiones sex septimanarum iter sapius se fecisse professi sunt; pluviis tamen mensibus, alvei ipsorum aqua replentur, sed ob catartas Saxorum frequentissimas etiam parvas naviculas non ferunt.

Flumen unicum nobile est in hisce regionibus, vulgo *Rio S. Francisco*, de quo uberrime nuper ad concessum xix. scripsi.

Piscatio littoris, ut scis, fuit antehac ditissima & Lusitanis, dum res ipsorum essent in integro, quæstuosa; nunc penitus abjecta jacet. *Sed hæc postea repetita magno nostratibus usui existit.*

Feras

Feras multas, etiam formarum inusitatarum, casu oblatas vidi & comedi, quamvis venationibus & talium rerum indagini nondum vacare hic liceat. Rem pecuariam inveni initio adventus nostri florentem, nunc hæc non nostri tantum, sed etiam hostilis exercitus usi vehementer est attrita. *Hæc ille.*

C A P. II.

Brevis descriptio Flu. S. Francisci & Iter VVilhelmi Glimmerii per Solitudines Brasiliæ.

FLumen S. Francisci, jam limitem claudens inter præfecturam Pernambucensem & Sinum omnium Sanctorum, imprimis illustre est; creditur enim ex intima parte hujus Continētis descendere, & quidem è Lacu illo multorum sermonibus celebrato, qui amnes omnes atque torrentes, ab altissimis Peruvia montibus versus ortum dimissos, recipit, & per maximos fluvios in oceanum emittit, imprimis *Rio de la Plata*, de quo jam non dubitatur; Marahaon, & hunc nostrum. Nam licet hujus fluminis fons aut origo nondum à quoquam fuerit lustrata, tamen evidens ratio id necessario videtur evincere, nam contra quam cæteri fluvii, qui ad hanc Brasiliæ oram in oceanum effluunt, æstivis mensibus, quibus pluvie hic raræ admodum & parvæ, tantam undarum copiam evolvit, ut ejus latices ad aliquot millaria in mari adhuc dulces hauriantur. Nostrates proxime superioribus annis hoc flumen celoce ascenderunt ad quadraginta pœne millaria, ubi adhuc satis latum & profundum erat. Cætera Indigenarum & Lusitanorum fide ita se habere dicuntur, circiter quinquaginta milliaribus à mari, ipsum de altissimis rupibus seu cataractis, *Cacoeris* vocant, præceps ruere, itaque altius ab iis qui è mari veniunt ascendi non posse. Supra cataractas fluminis alveum porro pergere versus Corum ad aliquod millaria, dein ingentem lacum sequi, in quo multæ insulæ amantissimæ sint sparsæ, quæ à barbaris habitantur, uri & ora universi Lacus. In ipso autem lacu auríferas arenas colligi, & accolæ auro abundare quidem, sed vili pendere. Id autem à rupibus auriferis quæ versus Peruviam jacèant detritum ab infinitis torrentibus in lacum deduci. Præterea hic reperiri maximam optimi nitri copiam, quod à præfecto Bahiæ aliquando petitum narrabat Sacerdos quidam Lusitanus minime vanus nec indoctus, qui se nitrum illud vidisse nostris affirmavit. Haud dubium est nos fros operam aliquando duros ut hæc certa indagine prosequantur.

Operapretium autem putavi hic inserere itinerarium quod à VVilhelmo Glimmerio nostrate accepi. Is narrat eo tempore quo ipse in Præfectura S. Vincentii degeret, venisse ad illas partes è Præfectura Bahiæ Franciscum de Soufa; acceperat enim à quodam Brasiliano metallum quoddam, è montibus *Sabaroafon*, ut ferebat, erutum, coloris cyanci sive cælestis, arenulis quibusdam auri coloris interstinctum, quod cum à minerariis esset probatum, in quintali triginta marcas puri argenti continere deprehensum fuit. Hac illecebra provocatus Gubernator montes hosce & metalla diligentius investiganda putans, septuaginta aut octuaginta qua Lusitanos, qua Brasilienses, eo mittere in animum induxit. Cum his Glimmerius noster profectus, itineris rationem ita describit.

Ab oppido S. Pauli, in præfectura S. Vincentii, profectus primum ad municipium S. Michaëlis pervenimus, (quod distat à superiori versus ortum quinque aut sex leucas) & ad ripam fluvii *Anhembí*, atque ibidem commeatus paratos invenimus, quos barbari humeris erant portaturi. Deinde fluvium illud trajecimus, & quatuor aut quinque dierum pedestri itinere per densas Silvas promovimus versus Arctum, ad fluviolum qui oritur è montibus Guarimumis aut Marumiminis, ubi auri sunt metalla. Hic canoas aliquot è corticibus arborum conjunctis, secundo hoc amniculo descendimus quinque aut sex diebus, incidimusque in majorem fluvium ab Occidentali plaga descendentem. Prior ille fluviolus labitur per humiles & irriguos campos & amœnitate spectabiles. Secundum hunc majorem cum biduo descendissemus, incidimus in fluvium adhuc longe majorem, qui è montis *Paranapiacabe* Arctoo latere oritur (sicuti Anhembí ex Australi ejusdem latere) & primum secundum montium ductum versus occasum dilabens, dein cubito flexus, aliquandiu fertur versus Arctum, & tandem, ut vulgo creditur, illabitur in Oceanum inter Promontorium Frio & Præfecturam Spiritus Sancti, piscibus tam majoribus quam minoribus egregie foetus: vocant fluvium de *Sorobis*. Hunc quoque quindecim aut sedecim diebus descendentes pervenimus ad Cataracten, ubi fluvius ab editis montibus constrictus, præceps ruit versus Ortum: quapropter hic canoas nostras depressimus & rursus pedestre iter aggressi, juxta & per alium amnem, qui ab occasu advenit & navigiorum non est patiens; quinque aut sex diebus pervenimus ad altissimum montem, quo superato descendimus in parentissimos campos, lucis quoque hac illac opacos, in quibus pulcherrimæ pini visuntur, quæ fructus ferunt mole capitis humani, cujus nuces medium digi-

gitum

gigitum crassæ, cortice teguntur instar castaneæ, & optimi sunt saporis & nutrimenti: (*vix dubito, illum loqui de Zabucato arbore*) ejusmodi arbores per multa milliaria in mediterraneis reperiuntur. Deinceps triduo pervenimus ad fluvium qui ab ortu descendit, quem transcentes quatuordecim diebus promovimus versus Corum, per patentes campos & colles arboribus nudos, ad alium fluvium navigiorum patientem, & venientem ab Aquilone; hunc ratibus, quas *Iangadas* vocant, trajecimus; & quatuor aut quinque leucarum intervallo alium fluvium offendimus, pene ab Arcto allabentem & navigiorum patientem. Credo autem tres hosce fluvios tandem in unum alveum confluere, & ferri in *Paraguayum*, eo argumento, quod versus Africum aut occasum se proripiant. Porro toto illo itinere quod hæcenus descripsimus, nihil culti vidimus, nullos mortales, hic illic tantum ruinas pagorum, nihil victui opportunum præter gramen & aliquot fructus silvestres: observavimus tamen nonnumquam fumum ascendentem, vagantur enim per has solitudines barbari quidam cum conjugibus & liberis, incertis sedibus, qui obviis utuntur, nulla sementis cura. Ad postremum hunc fluvium demum pagum indigenarum invenimus, & annonæ copiam, tempestive admodum, siquidem omnis quam nobiscum tuleramus, jam erat consumpta, & jam aliquandiu silvestribus fructibus aut herbis campestribus famem expleveramus.

Mensem pene integrum hîc morati, & annona parata, denuo iter promovimus versus Corum, & mense uno absoluto, nullis fluviis obviis, pervenimus ad viam latam & tritam, & duos amnes diversæ molis, qui ab Africo allabentes inter montana *Sabaroasu* cluctantur versus Boream; atque hos esse fontes seu capita fluvii S. Francisci opinor. A pago supradicto ad hos amnes nullos mortales vidimus, sed accepimus ultra montes nationem barbaram admodum populosam agere; qui de Europæorum horum adventu (nescio quo pacto) certiores facti, unum suorum dimiserunt, ut nos specularetur. Hic cum in nostros incidisset, metu horum barbarorum atque annonæ inopia, nondum explorato metallo, cujus causâ missi eramus, repedare maturavimus, & pene fame enecti rediimus ad pagum illum barbarorum. Ubi viribus recuperatis & annona parata, eodem itinere quo veneramus, ad fluvium illum ubi canoas depresseramus, sumus reversi; atque his refecti flumini nos commisimus, eoque adverso proreptavimus usque ad illius fontes; atque ita novem mensibus in hanc expeditionem impensis, primo Mogomimin, dein ad oppidum S. Pauli rediimus. Sed redeamus jam ad institutum, ubi hoc observaverimus non plane verisimile videri hos fontes esse fluvii S. Francisci, nam si rationes itineris accurate subducas non videntur eousque ad Arctum promovisse ut ad illius altitudinem pervenerint; & opinor longissime in continentem penetrasse.

C A P. III.

De Aëris temperie atque Anni tempestatibus.

AUtor hic noster quandiu in Brasilia vixit, nimirum annis fere sex, singulis diebus, imo & dici partibus, observaverat & annotaverat, quæ esset aëris constitutio, quæ aura, atque etiam cætera quæ ad meteorologiam pertinent, ut ex illis hoc caput constitueret, quod tamen morte preventus perficere non potuit; ut autem gustum aliquem percipiant harum rerum curiosi, typos trium annorum dabo, è quibus colligi poterit quot & quibus diebus pluerit, & qui venti singulis tempestatibus perflaverint: cæteri enim anni fere ad similem se habent modum, neque multum variant. Raro porro per totum diem & noctem pluit, rarissime per aliquot dies continuos sine intermissione. In Typis autem his litera P. notavimus omnes dies quibus vel levissima & brevissima pluvia cecidit, ne quis existimet illis diebus continuo pluuisse: Ventos autem litteris notavimus, S. O. designat Eurum, N. O. Boream sive Aquilonem; nam duo hi venti, vicissitudine quadam ad universam hanc oram dominantur, & differentiam inter navigandi regulam constituunt.

TYPVS

TYPUS ANNI cldlccxl.

	Ian.	Feb.	Mart.	Apr.	Maj.	Iun.	Iul.	Aug.	Sept.	Octob.	Nov.	Dec.
1	p.	N.O	S.O	S.O	p.N.O	S.	p.S.O	p.S.O		S.O	p.	O.S. O.
2	S.O	N.O	S.O	p.N.O	p.S.	S.O	p.	p.S.O	S.O	O.S. O.		p.N.O
3	S.O	N.O	S.O	N.O	p.S.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.N.O
4	S.O	N.O	p.	p.V.	p.O.	p.S.O	p.S.O	p.S.	p.	p.S.O	p.	p.S.O
5	S.O	p.V.	p.N.O	p.V.	p.S.	S.O	p.S.O	p.S.	p.S.O	S.O		S.O
6	O.	S.O	p.	N.O	p.S.O	S.O	p.S.S. O.	p.S.O	S.O	S.O		S.O
7	p.O.	p.S.O	p.S.O	N.O	p.S.O	S.S. O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	O.		O.
8	O.S. O.	S.O	S.O	p.V.	p.S.O	p.	p.S.O	S.O	S.O	O.N. O.		p.N.O
9	id.	p.O.	p.S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.	p.S.	O.N. O.	N.O	
10	id.	p.	S.O	p.	S.O	p.	p.S.S. O.	p.S.O	S.S. O.	id.	p.N.O	p.N.O
11	S.O	p.O.	p.S.O	p.S.O	S.O	S.	p.S.	p.S.O	p.S.	O.S. O.	N.O	N.O
12	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O
13	p.S.O	p.	S.O	p.O.	S.O	p.O.	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	N.O	N.O
14	p.S.	p.N.O	S.O	p.S.O	p.	S.S. O.	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.	N.O	
15	O.	p.N.O	p.	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.O	N.O	
16	O.S. O.	p.O.	p.S.O	p.S.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.S.O	N.O	O.	p.
17	S.O	O.	p.S.O	p.	p.N.O		S.S. O.	S.O	S.O	N.O	p.S.O	
18	p.S.O	O.	p.S.O	p.V.	p.N.O	S.		p.S.O	S.	p.N.O	p.S.O	
19	p.S.O	p.O.	p.S.O	p.S.	S.	p.S.	S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	
20	S.O	O.	N.O	p.S.O	S.	p.S.	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	N.O	O.
21	p.S.O	p.O.	S.S. O.	p.	p.	p.S.	p.S.O	p.	N.O	p.N.O	O.	O.
22	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.	p.S.	p.V. O.S.	p.S.O	p.S.O	N.O	p.	O.	O.
23	p.	O.	p.S.O	p.O.	p.O.	O.S. O.	S.O	p.S.O	O.N.	p.N.O	N.O	O.S. O.
24	S.O.	O.	p.N.O	p.	p.S.S. O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O		N.O	p.N.O	
25	S.O.	N.O	p.N.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.	O.	p.	p.S.O	p.S.O
26	S.O.	N.O	p.N.O	O.	p.S.	p.S.O	S.O	S.O	S.O		p.S.O	S.S. O.
27	p.S.O	p.O	p.N.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.	p.N.O	S.O	p.id.
28	S.O.	S.O	p.N.O	p.S.	p.S.	p.S.O	p.S.O	p.	p.	p.N.O	O.	p.S.O
29	S.O.	S.O	p.S.O	S.O	O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	O.N.	O.	S.O
30	p.O.		p.N.O	p.O.	p.O.	p.S.O	p.			O.	O.	p.N.O
31	O.		p.S.O		p.	p.	p.S.	S.O		N.O		N.O

E quo observa primo, hoc anno ducentis & duobus diebus aut parum, aut multum pluiffe, reliquis minime. Deinde menses pluvios fuisse illo anno Februarium, Martium, Aprilem, Majum, Junium, Julium, Augustum: maxime autem & pene continuo Majum & Julium. Tertio ventum Aquilonarem demum XIX. Septembris spirare coepisse, neque eo minus ab initio Januarii & etiam ante auram aspirasse ab Euro: atque etiam ventos illos binos Eurum & Aquilonem involasse in fines aliorum, & Eurum hoc anno palmam tulisse. Observavi quoque tantum tonuisse Jan. 19. Martii 4, 6, 15, 20. April. 9, 10. Maji 14. Et utcumque plucritinterdiu, longe maximam partem noctes claras & serenas fuisse, quasdam etiam frigiditas. Denique nebulas hic esse admodum raras. Fulgura quoque crebra tantum hoc anno annotat Januarii decimo octavo: Februarii decimo sexto, & Martii quarto. Nebulas denique annotat tantum ultimo Octobris; & primo, secundo, quinto, sexto, septimo, octavo Novembris; ita ut hoc anno raræ fuerint.

GEORGI MARCGRAVI
TYPUS ANNI MDCCXLI.

	Ian.	Feb.	Mart.	Apr.	Maj.	Jun.	Jul.	Aug.	Sept.	Octob.	Nov.	Dec.
1	p.N.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	N.O	O.	O.	O.S.	p.N.O
2	p.S.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	p.N.O	O.	p.O.	p.O.N	N.O
3	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	p.O.	p.O.	O.	p.N.O
4	O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.	O.	O.	O.	N.O
5	p.O.S	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N.	p.N.O
6	S.O	p.S.O	N.O	p.	p.S.O	p.S.	p.S.O	p.N.O	O.	O.	O.N.	N.O
7	S.O	S.O.	N.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	O.N.	p.O.	O.	O.N.	N.O
8	S.O	S.O.	N.O	S.O	p.S.O	p.O.	p.S.O	p.	p.S.O	O.	N.O	N.O
9	S.O	S.O.	S.O	S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.O.	p.O.	p.	N.O	N.O
10	S.O	S.O.	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	N.O
11	S.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	O.N.	N.O	p.N.O	N.O
12	p.S.O	S.O	p.	p.	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	O.N.	O.	N.O
13	N.O	p.S.O	p.	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p.O.	p.N.O
14	N.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.O.S	N.O	N.O	N.O	N.O
15	N.O	S.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p.N.O	N.O
16	O.	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
17	N.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	p.O.S	N.O	N.O	p.N.O	p.
18	N.O	N.O	S.O	S.	S.O	S.O	p.S.O	O.S.	N.O	N.O	p.N.O	p.N.O
19	N.O	p.	p.S.O	S.	p.S.O	S.O	p.	O.S.	p.N.O	p.	N.O	p.N.O
20	S.O	p.	p.S.O	p.S.W	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.N.O	N.O	p.N.O
21	p.S.O	N.O	S.O	p.S.O	S.O	p.	p.S.O	O.	p.O.N	p.O.N	N.O	p.
22	S.O	p.	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.	S.O	p.	p.	O.	N.O
23	S.O	N.O	S.O	p.	p.S.O	S.O	p.	S.O	O.	O.	O.	N.O
24	O.	N.O	p.	p.	S.O	S.O	S.O	O.S.	N.O	N.O	N.O	p.
25	O.	p.	p.	N.VV	p.S.O	S.O	N.O	O.S.	N.O	N.O	N.O	
26	S.O	p.	S.O	p.	p.S.O	p.S.O		O.S.	N.O	N.O	N.O	O.N.
27	S.O	S.O	S.O	p.S.	p.S.O	p.	N.O	p.O.S	N.O	N.O	N.O	O.
28	O.	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	p.O.	O.	N.O	N.O	N.O
29	p.		p.	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	O.	O.	N.O	N.O	N.O
30	S.O		p.S.O	p.	S.O	p.S.O	N.O	p.O.	O.	N.O	N.O	p.
31	S.O		p.S.		p.S.O		N.O		N.O			p.

E quo observa primo hoc Anno centum & septem supra sexaginta diebus, aut parum, aut multum pluuisse, reliquis minime. Deinde illo Anno menses maxime pluvios fuisse Februarium, Martium, Aprilem, Majum, Junium, Julium, Augustum; maxime autem & pene continuo Aprilem, Majum & Julium. Tertio ventum Aquilonarem demum xi. Septembris perflare coepisse, & Eurum maxime hoc anno dominatum; licet hi duo venti non raro in alienos fines irruerint. Observandum quoque hoc anno rarius tonuisse & tantum Februarii sexto & vigesimo secundo: Martii vigesimo tertio, vigesimo quinto & vigesimo nono: Aprilis secundo, vigesimo tertio & quinto; Decembris trigesimo. Fulguravit tantum Martii vigesimo tertio & Decembris trigesimo. Nebulae & quidem crassa hoc anno frequentissima fuerunt; nimirum Martii tertio: Aprilis 16, 17, 18. Maji 3, 7, 9, 24, 25. Jul. 2, 17, 19, 27, 28, 29, 30, 31. Augusti 1, 2, 3, 4, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 30. Septemb. 1. Octob. 3, 4, 5. Nov. 4, 5, 21, 22, 23. Decemb. 19, 20, 21, 24. Annotat autem ad secundum Julii: mane nebula crassa, ante meridiem nubilum, montes fumantes, Sol rarus, Eurus fortis, frigidus, interpluit crebro, post meridiem itidem, nox nubila, interpluit crebro. Frigidissimum erat etiam ipsa meridie in monte altissimo *Itapumuru*, ita ut barba & capilli aspergine obducti nobis essent & manus rigerent praegelu. Ita & saepe notat noctes frigidas.

T Y.

TYPUS ANNI MDCLXXII.

	Jan.	Feb.	Mart.	Apr.	Maj.	Jun.	Jul.	Aug.	Sept.	Octob.	Nov.	Dec.
1	p.	S.O	N.O	p.S.O	S.O	S.O	p.S.	S.O	p.S.O	p.O	N.O	O.N
2	p.	S.O	N.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.	S.O	S.O	N.O	N.O	N.O
3	p.	p.S.O	N.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	O.	N.O	O.
4	p.N.O	S.O	N.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	O.	p.S.O	O.
5	p.	S.O	N.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.O	p.S.O	O.	S.O	O.
6	p.	S.O	O.	p.O.	S.O	S.O	S.O	S.O	p.S.O	N.O	O.	O.
7	N.O	S.O	O.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	S.	p.S.S	N.O	N.O	O.S.
8	p.N.O	p.S.O	p.O.	p.S.O	p.	p.S.O	S.O	p.	S.O	N.O	N.O	S.O.
9	p.N.O	S.O	p.	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.	S.O	N.O	O.	S.O.
10	p.	S.O	p.	S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	N.O	O.	S.O.
11	S.O	p.S.O	p.O.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.N.O	V.	N.O	O.
12		p.S.O	p.O.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	N.O	p.S.O	p.V.	O.
13	O.N.	S.O	p.S.O	p.S.O	p.	p.	p.S.O	S.O	N.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O
14	p.N.O	p.	p.S.O	p.S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.S.	N.O	p.N.O	p.O.	S.O.
15	p.N.O	p.	p.S.O	S.O	S.O	S.O	p.S.O	S.O	N.O	N.O	p.O.	S.O.
16	p.	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.O	N.O	N.O	O.	p.
17		p.	p.S.O	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	S.O	N.O	N.O	O.	S.O.
18		S.O	p.	p.O.S	p.S.O	p.	S.O	p.S.O	p.S.O	N.O	p.O.	S.O.
19		p.S.O	N.O	S.O	p.S.O	p.S.	S.O	p.	p.S.	N.O	N.O	S.O.
20	O.	S.O	O.	p.S.O	p.S.O	p.S.	p.S.O	p.	p.S.	N.O	N.O	S.O.
21	N.O.		p.O.	p.S.O	S.O	p.S.	p.S.O	p.S.O	p.N.O	N.O	N.O	N.O
22	S.O	S.O	O.	p.S.O	S.O	p.S.	S.O	p.S.O	p.O.N	p.N.O	N.O	p.N.O
23	p.	O.	S.O.	p.	S.O	p.S.	S.O	p.	S.S.	O.	N.O	O.S.
24		O.	O.	S.O	p.S.O	p.S.O	S.O	p.S.O	S.S.	O.S.	p.N.O	S.O
25			p.O.	p.S.O	S.O	p.S.O	S.O	S.O	S.S.	p.O.S	N.O	S.O
26	N.O	N.O	p.O.	p.O.S	S.O	p.S.O	S.O	p.	S.S.	p.	O.	S.O
27	p.	N.O	p.N.O	S.O	p.S.O	p.S.	p.S.O	p.	p.V.	O.S.	O.S.	S.O
28	p.O	N.O	O.	S.O	S.O	p.S.	S.O	p.	p.V.	N.O	N.O	S.O
29	S.O		O.	p.S.O	S.O	p.	S.O	p.	O.	O.	N.O	p.O.
30			O.	p.S.O	p.S.O	p.	p.S.O	p.	N.O	O.	N.O	S.O
31	p.N.O	p.O.		S.O	S.O		S.O	S.S.		O.N		S.O.

E quo observa, primo hoc anno centum & sexaginta tribus diebus aut parum aut multum pluuisse, ac ducentis & duabus diebus non pluuisse. Deinde Menses Martium, Aprilem, Majum, Junium, Julium, & Augustum maxime pluvios fuisse. Tertio ab initio Februarii ventum à plaga S.O. coepisse flare, atq; ita pertendisse ad decimum Septembris. Observa quoque tantum tonuisse Januarii primo, quarto, decimo; Martii decimo; Aprilis vigesimo secundo & tertio; Maji octavo, nono & vigesimo.

Fulgura autem tantum observat Aprilis vigesimo primo & secundo: nebulas Martii decimo octavo.

Reliquorum annorum fere eadem aut non multum dissimilis est ratio; è quibus prudens Lector facile intelliget, quæ sint communes in hisce Regionibus tempestates, nimirum quatenus intra Tropicum jacent, nam in iis regionibus quæ magis ad Antarcticum tendunt paulo alia est ratio, quemadmodum in descriptione nostra Indiæ Occidentalis annotavimus. Plura autem non addam, quia hæc pars à D. Pifone diligenter est pertractata, in libro de Aère, Aquis & Locis, qui præcedit.

De Incolis Brasiliæ.

INcolarum naturalium hujus terræ, sunt quatuor nationes suis nominibus distinctæ: nimirum *Tupinambu*, *Tobajara*, *Petiguara*, & *Tapuija*. Et postrema hæc natio iterum in alias multas nominibus distinctas, & idiomate differentes, divisa est. Tres reliquæ una utuntur lingua, dialecto tantum ex parte differente, ut capite de Brasilianorum lingua obiter à nobis explicabitur.

Tapuyarum nationes quæ habitant ad flumen S^{an}c^ti Francisci, sunt *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru* & *Poyne*.

Plura de hisce nationibus dixi in *Descriptione Indiæ Occidentalis lib. xv. & xvj. quæ hic repetere nolo, quia potissimum de iis agendum autumo, quæ jam Belgis nostris parent, aut cum nostris confederate sunt, siquidem notioribus.*

Lusitani hic plurimi habitant, uti & Belgæ, iisque permixti Germani, Galli, Angli, &c. Brasiliani vocant Belgas, Germanos, Gallos, Anglos, *Ajuru-juba*, ideo, quia plerumque ruffas seu flavas habent barbas & capillos. In genere autem vocant omnes Europæos & advenas *Caratba*, itemque *Pero*.

Denique ob misturam variarum nationum, aliæ quinque distinctæ hominum species hic reperiuntur: nimirum qui ab Europæis parentibus, patre atque matre, hic natus est, appellatur *Mozombo*.

Qui natus est ex patre Europæo & matre Brasiliana nominatur *Mameluco*.

Natus ex patre Europæo & matre Æthiopiisâ dicitur *Mulato*.

Natus ex patre Brasiliensi & matre Æthiopiisâ vocatur *Curiboca*, & *Cabocles*.

Natus hic ex utrisque parentibus Nigritis appellatur *Criolo*.

Æthiopiisâ quædam hic gemellos peperit, unum album, alterum nigrum.

Vidi hic Africanam sceminam, non nigram, sed ruffa plane cute & pilis ac capillis ruffis. Ex qua regione esset, non potui intelligere, nam linguam ejus non intelligebant reliqui Nigritæ.

Multos hic vidi Æthiopes senes barba magna & totaliter cana, ut & capillis capitis canis. Lepidum spectaculum, atra barba quæ incanuit, in nigra cute, videtur quasi farina esset aspersa.

Vidi hic etiam plane albissimum juvenem octodecim annorum, pilis crispis albissimis & superciliis albis, cute albissima, naso plane more Æthiopum, qui natus hic è patre & matre Nigritis.

Annotatio. Tapujarum fines & sedes à Jacobo Rabbi, qui plures annos inter illos vixit, ita descriptas accepimus. *Rio Grande* ad cujus ostium jacet arx *Colonia*, ad sex horarum iter penetrat in continentem versus occasum: uti & fluvius *Mupeo* novem horarum itinere à Rio Grandi versus meridiem. *Syrag minor* trium horarum itinere à R. Grandi versus Arctum, ferme quinquaginta horarum itinere descendit è continente.

À Rio Grandi porro versus Arctum exit in mare insignis fluvius *Mapreucauch*, longe è continente descendens, & porcorum aquaticorum ferax; ad ripas illius multæ vagantur capreæ & Struthiones. Tertius fluvius duodecim mill. à Rio Grandi, vocatur *Ypotinge*. Quartus autem *Vguasu* dictus septemdecim horarum itinere distat à Rio Grandi. Deinceps diei itinere ab Uguasu occurrit *Yponi*, ubi Salinæ sunt: à quibus ad alias Salinas milliaria numerantur quindecim: atque ab his ad *Aritavva* novem: ad maximas Salinas, & per excellentiam ita nostris dictas, tria: ad *Vnapatubam* totidem: ad *Marytupa* duo: ad *Vvareugh* unum. Hic fluvius alio nomine appellatur *Otschunogh*, qui supra centum milliaria penetrat in continentem versus Austrum. Quinque autem & viginti mill. à littore maris, jacet grandis lacus *Bajatagh*, piscium fecundus: & ad sinistram ab hoc versus ortum alter qui *Igtug* appellatur ab Indigenis, quem tamen nemo ingredi audet, ob copiam mordacium piscium, & hominibus admodum infestorum. Adjacet huic vallis *Kuniangeya*, viginti milliaria in longitudinem patens, in latitudinem tantum duo: quam permeat fluvius *Otschunogh*, piscibus abundans, sicut ipsa vallis maxima copia ferarum, & variis fructibus: quarum præcipui sunt, *Kuraura* Barbaris, magnitudine pomi nostratis, qui ubi sponte deciderunt, tum demum edules sunt: dein *Dierada*, magnitudine globuli sclopetarii, plane nigricantes antequam defluant. Atque hisce fructibus Barbari quotannis trimestre spatium victitant: quibus accedit *Kakara*, fructus instar juglandis, qui coquendus est antequam comedatur: crudus enim amaricat instar glandis. Magna quoque copia nascuntur hic ficus silvestres, pugni magnitudine: quarum quædam intus rubræ, externe virides: aliæ extus rubræ, & interius albæ, & plenæ granulis albis, quæ, ubi præ maturitate dehiscunt, admodum

dum dulces sunt instar Sacchari; harum plantarum folia instar subulæ acuta & digitum humanum longa. Præterea sunt radices è quibus Indigenæ panem faciunt, ipsis *Atug*, *Harag*, *Hobig*, *Engepug*, quæ crudæ comedi possunt: *Eniapugh* quæ torrendæ sunt: *Packoda* quæ crudæ; & *Hompugh* quas potissimum ad sitim exstinguendam usurpant. Ita ut hic terrarum tractus longe amœnissimus sit & victum hominibus sufficiat.

Porro ab *Otschunogh* ad *Opponne* milliaria numerantur decem, qui fluvius ab Austro pene centum milliarium spacio descendit: ab hoc ad *Tauarug* iter est bidui: ad *Berywere* unius milliariis; ad *Vatepug* duorum, atque ita porro per *VWiesferro* & *Bacvatigh* ad *Ciaram* grandem iter est duorum dierum.

Inter hos fines, qui satis amplum terrarum spatium occupant, incolunt varii Tapuyæ, etiam idiomate diversi, & sub diversis Regulis: quorum primus *Ianduy* latè tendit in *Otschunogh*, *Otschuayayuch*, & *Dreerimagh*: huic proximus *Pritiyaba* cum priori pacem & amicitiam colens: mox *Arigpoygh*; *Wanasewasug*, *Tshering*, & *Dremmemge*, quibus male cum præcedentibus convenit, ita ut sæpe hostiliter alii in aliorum fines incurrant. *Ianduy* autem jam supra centesimum ætatis annum agens, est Regulus ille qui pacem cum nostris colit & ex fœdere aliquoties aut ipse nostris subsidio venit, aut filium atque affinem cum copiis misit contra Lusitanos, quibus infensissimus est: sed non est hisce Barbaris nisi in summa necessitate utendum, nam tam immanes sunt ut tam animalia quam homines neci tradant, & magnam vastitatem inducant, neque nostri facile ejusmodi furiis usi fuissent, nisi similes Lusitani in nostros immisissent.

C A P. V.

De Statura & habitu corporis Brasiliensium, & de eorum ætate & moribus.

Indigenæ Brasilienses qui inter nos degunt, statura sunt mediocri, robusti, largis humeris, bene compositi: nec facile est inter illos invenire, distortum vel luscum aut claudum. Quod mirum videri potest, quum infantes recens natos nunquam fasciis involvant aut ligent, causam morborum illis præbent. Ligant tantum Brasilienses recens natis in infantia cura certis fasciis, quas vocant *Tapa cura*, ea de causâ ut robustiora fiant. Oculos habent Brasilienses nigros, nasum compressum, os amplum, capillos nigros, rectos. Barbam raram aut nullam. Multi tamen dantur qui barbas habent nigras. Mulieres quoque mediocris sunt stature, bene dispositæ, & formæ haud inelegantis, nigris comis, satis robustæ, & quæ facillime pariunt.

Annos suos numerant ab exortu Heliaco Pleiadum, quos *Ceixu* vocant, atque ideo annum eodem nomine denotant: accidit autem is ortus mense nostro Majo.

Numerum autem annorum ætatis suæ ut retinere possint, singulis annis reponunt unam castaneam de *Acajû*, quam ipsi *Acajû acaya* appellant, itemque *Acaïni* & *Itemboera*. Fructus enim illius arboris singulis annis semel maturatur, nimirum mensibus Decembri & Januario, usque in Martium durans. Plura de hac arbore dicta in lib. 111. de Arboribus.

Diu plerumque vivunt, & videre inter illos licet multos senes, centum atque etiam viginti supra centum annorum, neque facile canescunt nisi in decrepita ætate.

Pueri illorum ingenio sunt satis docili: verum quando adolescentiam ingrediuntur fiunt hebetiores, ita ut paucos videre liceat literis instructos, aut qui artem scribendi norint; aut alias artes Europæas, à quibus quodammodo abhorrent, laborum impatientiores.

Tranquille satis agunt inter sese: nisi quando poculis indulgent, tunc enim dies noctesque saltando & cantillando transigunt. Sunt enim ebrietati admodum addicti tam mulieres quam viri: neque facile ab hoc vitio deterreri possunt, quod longe maximum illis est, è quo & rixæ atque aliæ prævæ consuetudines nascuntur.

Pigritiæ quoque valde obnoxii sunt & fugientes laborum: præsertim *Tapuyæ*, qui laborum vel maxime intolerantes sunt; nam cum paucis sint contenti, & terra abunde ipsis victum suppeditet, & divitias non appetant aut norint, ad labores subeundos non excitantur.

Quomodo hospites advenientes lachrymando excipiant fœminæ illorum, & quibus sermonibus illos alloquantur, atque quo pacto mortuos suos deplorent, jam ab aliis dictum est, præsertim à Joanne Lerio, qui inter *Tupinambos* egit, à quorum moribus cæteri non dissident; quare hic nihil repetendum duximus.

Tapuyæ autem quando pater aut mater moritur, omnes capillos capitis evellunt: de quorum cæteris moribus postea plura dicentur.

De Vestitu & ornatu Virorum, & Mulierem Brasiliensium.

Viri subligaria jam ex linteamine plerumque induunt, quidam quoque indusia habent, & pileis utuntur, sed maximam partem nudo incedunt capite, & capillis more Lusitano-

rum tonsis. Nudis incedunt pedibus, nullis calceis induti. Quidam etiam solummodo subcinctorio panno lumbos tegunt, cætera sine vestitu.

Mulieres vero jam longis indusiis vestiuntur factis ex linteo vel gossypino panno, neque quicquam præterea vestimentorum habentes. Comas autem capitis vel dependere sinunt, vel etiam more foeminarum nostratium teniolis involvunt.

Tam viri quam foeminae & infantes variis coloribus cutem tingunt, nigro, rubro, flavo, ad quem usum usurpant succum è fructu *Ianipaba* immaturo, qui nigro; *Vracon* qui rubro tingit, & ita in cæteris aut fructu aliquo aut ligno utuntur.

Tapuyæ tam mulieres quam viri fere nudi incedunt, & pilos circa pudenda evellunt. Viri membri sui genitalis fistulam in se contrahunt & involvunt, ligantes teniola quadam, vocantque id quo ligant membrum *Tacoaynhaâ*. Religant autem quando opus est ut mejant. Majore autem pudore afficiuntur monstrando virgam explicatam quam nos. Eodem modo & alii quidam Brasilienses membra sua genitalia ligant.

Capillos capitis ad humeros usque dependentes alunt, & inferius æqualiter præcidunt more rusticorum Sueviæ. In fronte quoque æqualiter detonsum gerunt; sed præcisione æqualiter facta usque ad aurium regionem superius, & angulis ita factis in utroque latere ad tempora. Eodem plane modo etiam foeminae cum comis suis agunt, & virorum more gestant.

Viri corollas factas ex pennis *Guara* vel *Caninde*, capiti circumligant: dependent à posteriore parte corollæ aliquot longiores pennæ è cauda *Arata* aut *Caninde*. Angulos itaque factos cum capillis adprimè firmanè ne corollæ circumligatè sese ipsas deligent. Quidam etiam solum funiculum è gossypio capiti circumligant, è quo postica parte aliquot pennæ longæ rubræ vel cœruleæ propendent, vocant *Acanbuacaba*.

Pallia quoque conficiunt è filis crassis gossypinis instar retis nexis, & cuilibet nodo in-nexa est penna, ita ut pallium totum pennatum sit, & eodem pene modo & concinno ordine pennæ sibi invicem incumbunt, uti squamæ piscium. Pallium autem hoc superius cucul-

cucullum habet, ita ut totum caput, humeros, & coxas ad anum usque possit tegere. Hoc pallio utuntur ornatus & necessitatis causa: ornatus quidem, quia elegantissimis pennis rubris avis Guara contextum est, vel etiam admixtis pennis nigris, viridibus, flavis, variis, avium *Aracucaru*, *Carinde*, *Arara*, &c. Necessitatis autem quia pluvia non pertransit illud pallium, sed aqua cum is defluit. Appellant hæc pallia *Guara abucu*. Solent quoque cum cera seu melle silvestri, certas ex avium elegantium pennis cristas capiti agglutinare, quas cristas ipsi nominant *Aguana*.

Auriculas perforant in tantum, ut digitum immittere possit foramini. Huic immittunt vel os aliquod cercopithecorum & vocant *Nambipaya*; vel lignum aliquod digiti humani longitudine filis gossypinis circumvolutum.

Viri labium inferius perforatum habent, & foramini immittunt lapidem aliquem seu crystallum seu smaragdum vel jaspidem, magnitudine nucis avellanæ, vocant talem lapidem *Metara*, & si viridis vel cæruleus fuerit *Metarobi* nominant. Viridem autem imprimis amant & ut plurimum gestant.

Ad utrumque etiam oris angulum buccæ perforatæ sunt, conjugatis solum viris, & cuilibet foramini indunt lignum, figura & magnitudine pennæ anserinæ, quod instar clavi infixi prominent, vel etiam immittunt lapidem aliquem quem vocant *Tembe coareta*.

Nares quoque non raro perforant atque indunt ejusmodi ligna, *Apiyati* appellantes.

Corpus autem varie pingunt: atque insuper toti corpori agglutinare solent plumas variarum avium subtiliores cum mastiche, melle silvestri vel *Mingapomonga*. Vocant hunc actum *Acamongui*. Atque ita apparent quasi toti hirsuti essent.

Brachia quoque ornant certis corollis factis è plumis avium rubris & flavis, vocantque *Aguamiranga*. Item aptant corallia varia quæ à nostratibus acceperunt, atque hunc ornatum appellant *Papixoara*.

Pennas quoque Struthionum multas, vel pennas è cauda Araræ in orbem quasi colligunt & connectunt filo crassiori, atque adligant lumbis, ita ut anum tegant & fere ad genua propendeant, & appellant hunc ornatum *Aracoaya*.

Ex fructus *Aguay*, qui triangularis est, corticibus, quos filo anneant, etiam monilia faciunt, quæ cruribus infra furas circumligant, qui cortices inter saltandum sonum quendam edunt.

Loco calceorum nostratium, è certo cortice *Curagua* ipsis vocato, factis utuntur, atque illos vocant *Miapapacaba*, Lusitani autem *Alpargatas*.

Mulieres pudenda sua solummodo tegunt fasciculo herbarum aut foliorum alicujus arboris quæ subinferunt chordæ, qua cinguli loco se circumligant. Similem fasciculum etiam usurpant pro tegmine ani. Haud multum tamen utraque hæc janua ad rem facit, nam facile & anterior & posterior porta apparet.

Mulieres quoque ad virorum modum, corpus suum variis coloribus pingunt.

Atque hæc inter gentiles adhuc obtinent, nam qui Christiani facti sunt, ad Europæorum amictum & ornatum se componere consueverunt.

C A P. VII.

De Suppellectile Brasiliensium.

Supellex Brasiliensium admodum pauca est, ita ut cum loca mutant aut peregre proficiscuntur, mulier omnem secum portet, onerata instar muli, maritum semper sequens.

Primaria supellex est rete, quod ipsi vocant *Ini*, Lusitani *Rede*, Belgæ *Hangemack*; vulgo *Hamacca*: in hoc dormiunt, alligata utraque extremitate ad ædium suarum trabes. Sunt autem hæc retia ex filis gossypinis contexta, sex aut septem pedes longa, quatuor ampla.

Lusitanæ quoque foeminae elegantia conficiunt, ampla & variis figuris intertexta.

Tapuyæ Cariri duodecim vel quatuordecim pedes longa faciunt, sex vel septem ampla, ita ut quatuor homines simul in eo cubare possint.

Habent unam atque alteram ollam ex argilla factam, qua utuntur ad coquendum.

Adhæc mortarium ligneum cum pistillo ligneo, quod vocant *Angua* & *Vmbua* vel *Vnqua*. Cultros à nostratibus redemptos, nominant *Itaquice*: vulgo alias è petra faciunt, etiam vocant *Itaque*: item ex Arundine quos dicunt *Taguaguice*.

Specula ex Europa allata, quibus supra modum delectantur, vocant *Guarugua* & *Aruga*. Loco patinarum utuntur cucurbitis quarum multæ & variæ hîc reperiuntur species; has per medium secundum longitudinem secant & rubro *Vrucu* colore exterius tingunt, interius autem obducunt nigredine. Vocant sic *Cuyaba*: quæ est medietas grandis & amplæ cucurbitæ, quæ

quæ integra triginta aut triginta quinque cantharos vini potest capere. Medietatem tamen cucurbitæ longæ nominant *Cuipeba*: denique quamcunque medietatem *Cuya*: *Caruaba* autem omne in quo & super quo cibum sumunt.

Cochlearum loco inserviunt ipsis digiti manus, vel mytuli, aut aliæ conchæ.

Mensa ipsorum est vel terra ipsa, vel scamnum quoddam, quod *Patagui* vocant, factum ex arundine vel virgis ligneis, more nostratum scamnorum.

Canifra faciunt ex foliis Palmæ, & appellant *Patiguâ*: in his recondunt quicquid habent. Alios quoque præterea habent corbes ex arundinibus concinnatos. Hanc suppellectilem generali nomine vocant *Caramemoa*.

Ex virgultis quoque conficiunt corbes oblongos satis amplos, quos capite portant impletos, vocant *Panacu*. Inserviunt ipsis præcipue ad transportandum radices Mandioca, quando farinam faciunt: nam iter facientes utuntur aliis illis quos vocant *Patigua*. Æthiopes autem hic *Panaca* utuntur ad res quaslibet portandas.

Lagenæ, canthari, cyathi illorum sunt cucurbitæ variæ, ut *Cuicté*, *Iaroba*, *Cuibuca*.

Quando peregre proficiscitur maritus, mulier semper illum sequitur quocunque abeat, sive in expeditionem militarem, sive alio, sive procul, sive prope. Ille nihil præter arma sua portat: mulier vero instar muli onerata est, præterquam enim quod à capite in tergum dependet corbis, quem *Patigua* vocant, quam cordæ annectit, (cordam autem non collo sed fronti circumponit gestando illam) etiam capiti superius imponit alium corbem cum mobilibus suis, vel ingentem cucurbitam farina refertam: lateribus præterea adhærent cucurbitæ minores, quibus aquam hauriunt ad bibendum. Nec tamen adhuc satis onerata est mulier, infantem etiam gestare debet, insidentem linteamini, quod ab humero dextro dependet. Insidet autem infans cruribus divaricatis, uno ad ventrem, altero ad tergum matris verso, ventrem vero suum lateri matris dextro applicat. Præterea una adhuc manu vel Psittacum gestat, vel Cagui, altera autem manu canem funiculo alligatum ducit. Ita abeunt sine curis, non instructi loculis argento repletis, sed cucurbita pauca solum farina referta, non solliciti de hospitio nec hospite fido vel infido, sufficient enim silvæ & campi, qui gratis præbent cibum, potum vero fluvii, lacus, vel fontes, vel planta quæ vocatur *Caraguatâ*, quæ inter folia semper aquam pluvialem continet: summum remedium in locis aridis & sterilibus, ubi sæpius nec fluvius, nec rivus, nec lacus spacio octo, novem, duodecim miliarium reperitur. Adventante vespera ubi pernoctare animus, ibi retia sua seu lectos pensiles alligant arboribus, vel palis terræ infixis, ignem prope struunt, præparant suum cibum, hauriunt potum, comedunt, bibunt. Si autem metus sit à pluvia, hic sunt Palmæ arbores, præciduntur rami, baculi duo terræ infiguntur, alii obliquè instar tignorum alligantur opera viminis, complicantur folia palmæ cynaris, fit testum, atque ita domus confecta est & simul picta; viriditate enim splendet naturali folia, qui color gratissimus est oculis, nec parietes calce incrustati albedine sua hebetant visum. Hæc domus & pluviam arcet & homines à vento nocturno defendit, cum regioni venti opponatur.

Cum domi existentes, viri mane cum arcibus & sagittis suis in silvas abeunt vel campos, ad figendum aliquam feram vel avem: vel abeunt ad mare piscandi causa, vel piscantur in fluvii vicinis: mulieres plantaria adeunt, & labores sibi impositos subeunt. Quædam & maritos comitantur, ut prædam domum reportent.

Feras capiunt variis modis, vel enim figunt sagittis, vel foveas faciunt profundas in terra, & desuper cooperiunt ramulis arborum certo loco, in quas incidunt inopinatè feræ, vocant *Petacu*: vel etiam è ligno certas decipulas faciunt. Alius modus feras grandiores capiendi vocatur *Mande aratacâ*, quo in capreis capiendis utuntur. Alius item insidiarum *Poé*: tertius pro eisdem capreis *Munde guacu*; pro Tatu & Aguti, & similibus animalibus adhuc alium habent, quem dicunt *Mundeguaya*.

Ad volucres autem capiendas, utuntur certis instrumentis quæ vocant *Iucana*: quæ illis sunt trium generum: nimirum *Iucanabipiara*, quod aves pedibus capit: *Iucanaturipiara*, quod eas cervice apprehendit: *Iucanapitereba*, quod medio corpore.

In fluviis Pisces vel sagittis figunt, vel hamulis capiunt, quibus applicant vel lumbricos teretes qui ab ipsis vocantur *Candaguacu*, vel gammaros, cancellos, pisciculos. Vel inebriant illos, ut quasi mortui superfluitent, cum foliis *Iapicaj*, vel cum *Timbopotiana*, vel cum *Tinguj*, vel cum *Tinguri*, vel cum fructu *Cururu ape*; aut radicibus *Magui*, corticibus arboris *Anda*, & similibus. Piscantur quoque certis cribris, *Vrupema* vocatis, quæ faciunt ex arundine *Vruquiboandipia* appellata.

In mari piscantur hamulo escâ instructo & filo alligato, insidentes tribus lignis sibi invicem annexis, vocant *Igapeba*, & Lusitani *Iangada*. Fiunt autem è ligno arboris *Apeiba*, ut
jam

jam supra diximus. Fila autem sua piscatoria faciunt è filis *Tacu*, vel etiam *Icipoicica*, vocantque *Pinaçama*: hamulos denique faciunt è ferro, & appellant *Pindã*.

CAP. VIII.

De Cibo & Potu Brasiliensium.

VNiverſale Braſiliensium alimentum eſt *Vi*, Luſitanis *Farinha de Mandioca* dicta: cujus varias ſpecies præparant, uti in deſcriptione *Mandijba* dixi, ubi & varios illam præparandi modos prolixè explicavi.

Carnem variam uſurpant animalium ſilveſtrium, aviumque, uti & piſcium variorum, etiam teſtaceorum & cruſtaceorum: fructus itidem arboreos, terreſtreſque, varia legumina, de quibus omnibus ſpecialiter dixi ſuis locis. Imo & infecta quædam comedunt, nimirum ea de quibus dixi in lib. de Inſectis.

Carnem autem comedunt vel coctam, vel aſſatam, vel toſtam. Coquunt in ollis terreis, quas *Camu* vocant, rotundis (quas è proba argilla ipſi norunt facere) aſſundendo aquam, atque ita coctam comedunt cum *Inquitaya*, juſculo *Caarimacih*, admixcentes *Mingau*, vel immittendo *Viatã*, ut ſit *Minipirõ*; comedentes illud cum carne loco panis.

Ignem eliciunt ope duorum lignorum, uno molli, altero duro, durum acuunt, & applicant molli, circumagendo inſtar terebri & admovendo goſſypium, vel arida folia arborum, atque ita flammam eliciunt. Ligna mollia quibus utuntur, aut ſumunt à *Tataiba*, aut *Ambaiba*, aut *Caraguata guacu*, aut ſimilibus.

Aſſatam carnem ſic perficiunt & eſt ea ſaporis excellentiſſimi, atque adeo excellit omnem aliam carnem quoquo modo aſſatam. Vocant *Biaribi*. Faciunt foveam in terra, & hujus fundo primo imponunt folia grandia alicujus arboris, illiſque imponunt carnem aſſandam, quam itidem foliis tegunt, terraque obruunt. Super terra illa focum ſtruunt luculentum, cumque continuant, donec caro ſit probe aſſata.

Toſtam carnem in præſentes & futuros uſus, faciunt hoc modo. Infixis quatuor furcis ligneis, è baculis cratem deſuper efformant, quem *Mocae* vocant, huic carnem in fruſta oblonga, haud craſſa, conciſam, & ſale aſperſam, (vel illius defectu pipere Braſiliano) imponunt, prunas ſubjiciunt, atque ita torrent uſque ad ſufficientiam. Hæc caro ita toſta, ad decem vel quatuordecim & plures dies durare poteſt. Hic enim ſaliri ita caro non poteſt ut in Europa. Numquam aſſant carnem veru aſſam, uti nos ſolemus. Luſitani carnes ad eum modum toſtas appellant *Poſtas*.

Piſces aſſatos vel ebullitos comedunt cum *Inquitaya*. Cancros vel gammaros quando coquunt, numquam adjiciunt ſalem inter coquendum, uti noſtrates ſolent facere, ſed coctos comedunt vel cum ſimplici ſale, vel *Inquitaya*, Luſitanis *Sal-pimenta*; & ſic gravioris deprehenduntur ſaporis.

Minutiores Piſces, ut *Piaba*, *Piquitinga*, &c. Foliis herbaceis aut arboreis involvunt & operiunt cineribus calidis, ita brevi tempore ad cibum parati ſunt, licet neque cocti neque aſſi dici poſſint.

Farinam duobus vel tribus poſterioribus digitis dextræ manus prehensam inter edendum ori injiciunt, nullo cochleari utentes. Eodemque modo legumina cocta non immittunt ori, ſed injiciunt, ita dextre, ut vix aliquid prætereat.

Edunt ſæpius interdium, imo & noctu, neque ſtata edendi tempora obſervant. Capiunt autem cibum cum ſummo ſilentio: raroque inter edendum bibunt, ſed demum poſt paſtum adjiciunt potum.

Dormiunt in retibus ſuis: ſunt admodum pigri, & non raro totum diem ſtertendo perdunt, & ægre ſe levant, ſi victus abundet, & neceſſitas illos foras non propellat. Prope retia ſua penſilia ſtruunt focum tam noctu quam interdium, ut interdium ſerviat coquendo cibo, noctu autem aërem arceat frigidum, qui in hiſce regionibus noctu frigidior eſt, & interdum frigidiffimus, ob noctuum & dierum perpetuo pene æquabilem longitudinem.

Potus ordinarius Braſiliensium eſt aqua frigida, fontana vel fluviatilis, quæ hic & valde bona & clara reperitur, ita ut non facile quis noxam ab hauſtu ejus patiat, quantumvis largius biberit: quod de fontana imprimis intelligendum eſt.

Vites autem licet hîc ter atque etiam quater uno anno fructus ferant, quia tamen earum non eſt tanta copia ut vinum premi aut opportunum aut operæpretium ſit, earum loco plures modos commenti ſunt Braſilienſes, quibus è variis fructibus atque etiam radicibus potus concinnent, qui vini locum expleant. Et quidem primo vocant *Caai*, quem nimirum faciunt ex *Acaijbæ* arboris fructu maturo, quem contundunt in mortario ligneo, vel etiam

tantum manibus expriment; succum paulum subsidere sinunt & tum percolant. Hoc vinum, si ita licet vocare, recens, albicat instar lactis, post aliquot autem dies fit pallidius. Saporis est adstringentis, forte, ita ut quoque inebriet paulo largius haustum. Potest aliquandiu adservari, sed denique degenerat in acetum optimum & boni saporis, ita ut ab ignaris pro aceto vini sumi posset.

Alterum vinum vocant *Aipj*, quod præparant duobus modis, vel masticando vel contundendo radicem; utrovis tamen modo per ebullitionem. Priori modo radices de *Aipimacaxera* concisas vetulæ dentibus masticant, ollæque inspuunt, vocantque hanc veluti pulvem *Caraçu*: dein aquam superfundunt, coquunt lento igne, continuo agitando: per expressionem deinceps separant liquorem, quem vocant *Cavicaracu*: hic potus bibitur tepefactus. Posteriori modo eadem radix recens bene purgata conscinditur, contunditur, & ebullitur in potum candicantem instar lactis ebutyrati, qui & tepefactus bibitur. Saporis est grati, subacidiusculi, & vocatur *Cacimacaxera*. Utrumque tamen potum communi nomine appellant *Aipj*.

Tertii generis appellant *Pacobi*, quem conficiunt è fructibus arboris *Pacobete* & *Pacobuçu*: de quibus in arborum descriptione à nobis dictum est.

Quarti generis nominant *Abati*, Lusitani autem *Vino de Milho*, quia fit è milio illo grandi, quod vulgo Turcicum vocamus, & Maizium.

Quinti generis dicitur ipsis *Nana*, quia fit è præstantissimo illo fructu *Nana*, de quo plura in illius descriptione diximus. Observandum autem hoc esse fortius reliquis omnibus & facillime inebriare.

Sexti generis ipsis vocatur *Ietici*, Lusitanis autem *Vinho de Batatas*; siquidem fit è notissimis illis radicibus, & quidem varie mixtis.

Septimum locum obtinet potus qui conficitur è fructu *Ianipaba* maturo.

Octavum autem quem Brasilienses vulgo vocant *Beeutingui*.

Nonum, quem vocant *Tipiaci*, qui utriusque potus iidem fiunt è farina Mandiocæ, nimirum è *Beiu* & *Tepioia*, de quibus alibi dictum.

Cæterum hi Barbari supra modum amant adustum nostras, vocant *Cacitata*, & enormiter, cum datur, se illo inebriant. Potu itidem quem Nigritæ hic faciunt & vocant *Garapa* (fit autem eo modo quem in Cannarum sacchari descriptione dixi) magna copia se ingurgitant, ita ut integros dies noctesque canendo & saltando traducant, potui continuo indulgentes tam foeminæ quam viri. Mirum tamen quod rarius inter pocula rixentur, nisi forte Zelotypiæ causa.

Tapuiæ quando hunc potum præparant, sive *Acau*, sive *Aiipi* (ii scilicet qui pagos incolunt & è Tapuiarum genere Cariri dicuntur) faciunt id omnes simul. Dies dein constituitur & indicatur singulis. Conveniunt omnes mane, incipiendoque ab uno pagi angulo, evacuant ordine omne vinum per omnia domicilia donec nihil superfit. Potui sic indulgendo cantillant, saltant rara intermissione. Quando eorum aliquis se nimio potu distentum sentit, vomitum sibi excitat & denuo haurit; ita ut qui plus vomere potest & denuo bibere, pro optimo & strenuissimo habeatur inter reliquos potatores.

Tabaco quoque frequentissime utuntur omnes Brasiliæ incolæ: vocant hanc herbam *Petima*, & folia illius *Petimaoba*. Hanc in aëre siccata ponunt ad ignem, ut manu conteri in minutas particulas possit: hinc indunt instrumentis suis è cortice fructus *Pindoba*, vel *Vru-curuiba*, vel *Ioçara*, aut *Aque*, &c. confectis; præcidunt quippe una extremitate, nucleum eximunt ac corticem poliunt; hinc foramine in latere facto applicant tubulum è ligno factum. Hoc instrumentum vocant *Petimbuaba*, Lusitani autem corruptè *Catimbaba*, Belgæ adhuc corruptius *Katgenbotw*. Utuntur quoque tubulis ex argilla à se factis & excoctis, sicuti & illis qui ex Europa ad eos afferuntur, quos nominant *Amrupetimbua*.

Tapuiæ autem utuntur tubis rectis, amplis, ligneis vel etiam argillaceis, ita amplis, ut integrum pugnum Tabaci capiant, quibus repletis & accensis sugendo fumum hauriunt.

CAP. VIII.

De Lingua Brasiliensium, è Grammatica P. Josephi de Anchieta, S. I.

Hoc caput ab Authore nostro plane affectum tantum fuit derelictum: sed pervenit ad manus meas Grammatica linguæ maximè usitata in Brasilia, composita & digesta à P. Josepho de Anchieta, S. I. edita Conimbricæ Anno MDLXXV. è qua pauca delibabimus ut gustum aliquem linguæ demus.

I. De

I. *De Literis*: Hæc lingua non habet *f, l, s, ç, rr* duplex, neque mutam cum liquida, ut, *era, pra,* &c. pro *s* autem in principio aut medio dictionis servit *c* cum *çeura*.

Non conjungitur consonans cum altera consonante in eadem dictione, excepto *mb, nd, ng*, ut, *Acnomber, Aimondo, Aimeeng*. Petiguares qui juxta Paraibam incolunt & reliqui indigenæ usque ad Tamoyes qui Rio de Jenero accolunt verba quæ desinunt in consonantem pronunciant integra: Tupis autem S. Vincentii numquam pronuntiant ultimam consonantem in verbo affirmativo; ut, pro *apab*, dicunt *Apâ*, & ita in cæteris. In verbis item compositis ut plurimum abjiciunt consonantem ultimam prioris verbi.

II. *De Orthographia*: *P. m. mb.* sæpe usurpantur una pro altera, hoc modo: dictiones absolute sumtæ pronuntiantur cum *m* aut *mb*; ut, *Mo*, vel *mbo* manus: præcedente autem adjectivo mutatur in *p*, ut, *Xepo*, manus mea: excipe *Mbae*, quæ numquam mutat, ut, *Xembae*, mea res. *B* autem in principio dictionis numquam pronuntiat sine *m*, licet per incuriam interdum non scribatur. In medio quoque dictionis communiter ponitur *b* post *n*: & usitatissima pronuntiatio, *b* & *p* in medio & sine dictionis fere semper mutantur in *m*, aut *mb*, &c.

III. *De Accentu*: Omnes dictiones quæ desinunt in quatuor ultimas vocales, habent accentum in ultima & notantur circumflexo. Quædam autem quæ desinunt in *e*, videntur habere accentum in penultima, quod fit quia sunt compositæ. Quæ desinunt in *a*, partim habent in ultima & notantur eodem accentu, partim in penultima, & notantur acuto: Monosyllaba autem accentu gravi. Verba denique maximam partem accentum habent in ultima Syllaba, in qualemcumque demum consonantem aut vocalem desinant.

IV. *De Nominibus*: Nomina non habent casus aut numeros distinctos, præter Vocativum casum, cum hac differentia, nimirum, quod ea quæ habent accentum in ultima nihil mutantur in omnibus omnino casibus.

V. *De compositione nominum*: Nomina substantiva componuntur cum adjectivis, ita ut substantiva semper præcedant, & si habeant accentum in ultima, manent integra: sin in penultima & vocales concurrant perdunt ultimam vocalem, ut, *Tuba ete, Tubete*, pater verus. Si concurrant cum consonante perdunt totam ultimam syllabam. Denique substantiva cum substantivis junguntur ad eundem modum.

VI. *De Pronominibus*: Pronomina habent aliquot casus: ut Ego, Nominativ. *yxé, xé*. Dativ. *yxebe, yxebo, xebe, xebo*, mihi: Nominativ. Pluralis, *orè, yandè*, nos: Dativ. *orebe, orebo, yandebe, yandebo*, nobis. Tu Nominativ. *ende, nde, ne*. Dativ. *endebé, endebo, ndebe, ndebo*, tibi. Nominativ. Plural. *peè*, vel *pe*, vos: Dativ. *peème, vel Peémo*, vos: Accusativ. *opó*, vel *pé*. Vocativ. *peè*, vel *pé*. *Orè, yandè*, sunt etiam Adjectiva noster, nostra, nostrum. Eandem declinationem obtinet *Acè*, ut, Nominat. *Acè*, Dativ. *Acebe, vel Acebo*, & significat hominem & servit tertiæ personæ, in ambobus numeris & utroque sexu; *c*, cum *çeura*, & *i* sunt pronomina relativa in omnibus casibus, & numeris, & significant, *is, ea, id*. Reciprocum *o*, id est, *se, suus, sua, suum*, usurpatur simpliciter quando sermo refertur ad personam agentem, ut in lingua Latina, exempli causa, Petrus *oiucà oguba*, Petrus occidit suum patrem.

VII. *De Verbis*: Licet omnia verba habeant unum modum Conjugationis, licet tamen dicere habere duos, quia Negativus adjicit aliquas particulas: exempli causa, *Ainçh*, ego occido; *Namçai*, non occido. Similiter autem se habent Indicativi modi, Præsens, Imperfectum, Perfectum, & Plusquamperfectum, in Futuro, *Ainçane*, occidam; *Ngamçaixorene*, non occidam. Plurima autem observanda sunt in Conjugationibus, quæ brevitatis causa omitto.

VIII. *De Præpositionibus*: Quæ tamen ipsis potius sunt postpositiones, quales *Mó* in, *Pé* in, ad, pro cum Dativo. *Bè* in, per. *Qupè* pro, cum Dativo. *Cui* de, ex, præter. *Coce* supra, super. *Tobaque, çobaque*, coram. *Tenondè* ante, de tempore. *Cupí* per, de loco. *Cotí* versus. *Cecè* vi, cum, propter, pro, in, a. *Porupí* longe: *Pocè* cum, instrumentale, in, intra. *Pabè* cum, societatis. *Nái* idem. In singulis autem multa observanda, quorum pauca tantum hic subjungam. *Pe* si jungatur cum nominibus quæ desinunt in *ba*, cum accentu in penultima, facit perdere ultimam syllabam, ut *Taba* aldea, *Tape* in aldea. *Bo* semper est plurale. *Coce* significat locum & excessum, atque ita servit pro comparativo, ut, *Itàcocè* super lapidem vel plus quam lapis.

Porro ut gustum demus aliquem hujus linguæ, Dictionariolum adjungo, quale ab Emanuelè de Moraes, linguæ illius peritissimo accepi, & quidem primo nominum.

*Dictionariolum nominum & verborum linguae Brasiliensibus
maxime communis.*

T <i>Vpána</i> , Deus.	<i>Araya</i> , avia.	<i>Guirarupia</i> , ovum.
<i>Caraibebê</i> , <i>Apiabebê</i> , Angelus.	<i>Taira</i> , liberi, & filius.	<i>Mocu</i> , anguilla.
<i>Cetecimibaê</i> , Spiritus.	<i>Tagira</i> , filia. His duobus nominibus pater tantum utitur, mater dicit <i>Menbira</i> .	<i>Cay</i> , simia.
<i>Ibatinga</i> , <i>Ibitinga</i> , nubes.	<i>Tiquera</i> , soror major natu.	<i>Eyruba</i> , apes.
<i>Amandiba</i> , grando.	<i>Piquira</i> , minor natu. His nominibus utuntur foeminae inter se.	<i>Potivú</i> , anas.
<i>Ara</i> , dies.	<i>Tiqueira</i> , frater major natu.	<i>Ipeca</i> , anser.
<i>Putuna</i> , nox.	<i>Tibira</i> , minor natu. His nominibus utuntur fratres tantum inter se: sicuti <i>Quibira</i> , frater, sorores tantum erga fratres, & <i>Teindira</i> soror, fratres tantum erga sorores.	<i>Capii</i> , gramen.
<i>Coemitanga</i> , aurora.	<i>Túba</i> , <i>Tutira</i> , patruus.	<i>Iguaba</i> , calix.
<i>Ara ibicoquime</i> , meridies.	<i>Cig</i> , <i>Cygra</i> , amita; eisdem nominibus significant & avunculum & materteram.	<i>Itapigua</i> , clavus.
<i>Abá</i> , homo.	<i>Coya</i> , gemini.	<i>Mbaê apapuará</i> , fascis.
<i>Anga</i> , anima.	<i>Temireco</i> , maritus & uxor.	<i>Itacira</i> , ligo.
<i>Tetê</i> , corpus.	<i>Mendara</i> , matrimonium.	<i>Capii goacu</i> , stramen.
<i>Pocem buera</i> , membrum.	<i>Abaiba</i> , sponsus futurus.	<i>Mbiú</i> , cibus.
<i>Acangapé</i> , cranium.	<i>Cunhaiba</i> , sponsa futura.	<i>Cobra</i> , anguis.
<i>Tagica</i> , vena.	<i>Cemiraco adbae</i> , viduus.	<i>Apicaba</i> , sedes.
<i>Canga</i> , os ossis.	<i>Ynen eobae</i> , vidua.	<i>Piá</i> , jecur.
<i>Tagui</i> , sanguis.	<i>Tubei ima</i> , pupillus.	<i>Cebira</i> , nates.
<i>Pirá</i> , cutis.	<i>Iacitara</i> , Stella.	<i>Máupiará</i> , bilis.
<i>Tiaya</i> , sudor.	<i>Opacatúmbae</i> , mundus.	<i>Tigue perg</i> , intestinum.
<i>Tendí</i> , sputum.	<i>Ibutú</i> , ventus.	<i>Ty</i> , urina.
<i>Aba</i> , crines.	<i>Amacúnunga</i> , tonitru.	<i>Tyuru</i> , vesica.
<i>Apecum</i> , lingua.	<i>Amaberaba</i> , fulmen.	<i>Vba</i> , coxa.
<i>Tendiba</i> , mentum.	<i>Ibi</i> , terra.	<i>Acaya</i> , matrix.
<i>Ayúra</i> , collum.	<i>Ara</i> , aër.	<i>Tendipia</i> , genu.
<i>Aceoca</i> , jugulum.	<i>Ig</i> , aqua.	<i>Pi</i> , pes.
<i>Atyba</i> , humerus.	<i>Aba</i> , vir.	<i>Temá</i> , tibia.
<i>Gibá</i> , brachium.	<i>Cunha</i> , foemina.	<i>Micu</i> , digitus pedis.
<i>Mbó</i> , manus.	<i>Tuibaem</i> , senex.	<i>Mirá</i> , calcaneus.
<i>Ecatuaba</i> , dextra manus.	<i>Guaibino</i> , vetula.	<i>Porucucóbora</i> , pauper.
<i>Acu</i> , sinistra manus.	<i>Cunumigoacu</i> , adolescens.	<i>Coribae</i> , latus.
<i>Puá</i> , digitus.	<i>Cunumi</i> , pucr.	<i>Angaipaba</i> , pravus, astutus.
<i>Puá guacu</i> , pollex.	<i>Pitanga</i> , infans.	<i>Yyaobeimbbae</i> , nudus.
<i>Mua pendaba</i> , articulus.	<i>Anáma</i> , cognatus.	<i>Mbaeabóra</i> , ægrotus.
<i>Vnha puapem</i> , unguis.	<i>Iba</i> , arbor.	<i>Apara</i> , curvus.
<i>Atucupe</i> , dorsum.	<i>Ibitira</i> , mons.	<i>Tipibae</i> , tristis.
<i>Potia</i> , pectus.	<i>Ceba</i> , folium.	<i>Angaturama</i> , gratus.
<i>Cama</i> , mamma.	<i>Yá</i> , fons.	<i>Poranga</i> , pulcher.
<i>Tigue</i> , venter.	<i>Ita</i> , ferrum.	<i>Tecobecatu</i> , sanus.
<i>Purva</i> , umbelicus.	<i>Itá</i> , lapis.	<i>Atapuária</i> , velox.
<i>Ique</i> , latus.	<i>Pirá</i> , piscis.	<i>Iuba</i> , flavus.
<i>Nbia</i> , cor.	<i>Roig</i> , frigus.	<i>Tinga</i> , albus.
<i>Ibáia</i> , Coelum.	<i>Ceo</i> , animal.	<i>Mormotara</i> , iracundia.
<i>Coaracá</i> , Sol.		<i>Tecoateima</i> , avaritia.
<i>Iaci</i> , Luna.		<i>Porerobiára</i> , fidelitas.
<i>Icapí</i> , ros.		<i>Tecoacú</i> , felicitas.
<i>Ara</i> , tempus.		<i>Ibatebae</i> , altus.
<i>Acayúro ig</i> , Annus.		<i>Boya</i> , servus.
<i>Iaci</i> , mensis.		<i>Atapuaa</i> , levis.
<i>Caruca</i> , vespera.		<i>Poxi</i> , deformis.
<i>Tata</i> , ignis,		<i>Catú</i> , delicatus.
<i>Tuba</i> , parentes & pater.		<i>Pucu</i> , longus.
<i>Ay</i> , <i>cig</i> , mater.		<i>Angaibara</i> , macer.
<i>Tamúa</i> , avus.		<i>Membeca</i> , mollis.
		<i>Acuabeimbbae</i> , fatuus.

Dictio.

Dictionarium verborum maxime communium.

C epiaca, videre.	<i>Anduba</i> , sentire.	<i>Cuu</i> , defendere.
<i>Cenduba</i> , audire.	<i>Cô</i> , ire.	<i>Cauccuba</i> , diligere.
<i>Cetúna</i> , odorare.	<i>Guata</i> , ambulare.	<i>Pitibó</i> , juvare.
<i>Caanga</i> , gustare.	<i>Moanga</i> , cogitare.	<i>Mogiba</i> , coquere.
<i>Nbeenga</i> , loqui.	<i>Maenduara</i> , recordari.	<i>Amotareima</i> , odisse.
<i>Capucaya</i> , clamare.	<i>Paraboca</i> , eligere.	<i>Caanga</i> , metiri.
<i>Igú</i> , bibere.	<i>Mopotaya</i> , neçtere.	<i>Moquíma</i> , madefacere.
<i>Pocaucuba</i> , fomniare.	<i>Porára</i> , mentiri.	<i>Monguya</i> , solvere.
<i>Mbacú</i> , edere.	<i>Aroca</i> , minuere.	<i>Monguy</i> , molere.
<i>Rura</i> , venire.	<i>Angaipaba</i> , delinquere.	<i>Pita</i> , manere.
<i>Membirara</i> , parere.	<i>Puaya</i> , jubere.	<i>Puru</i> , uti.
<i>Tecobe</i> , vivere.	<i>Potara</i> , cupere.	<i>Tara</i> , capere.
<i>Carom</i> , sperare.	<i>Meenga</i> , tradere.	<i>Mobibua</i> , fuere.
<i>Ayaima</i> , sternutare.	<i>Moendá, capi</i> , incendere.	<i>Potareima</i> , recusare.
<i>Ierure</i> , poscere.	<i>Mondoca</i> , incidere.	<i>Iabába</i> , effugere.
<i>Abiqui</i> , peçtere.	<i>Abi</i> , errare.	<i>Moete</i> , laudare.
<i>Cenoya</i> , appellare.	<i>Ecatu</i> , posse.	<i>Capira</i> , purgare.
<i>Cuába</i> , cognoscere.	<i>Nhengara</i> , cantare.	<i>Mbaeraca</i> , emere.
<i>Nhemboe</i> , discere.	<i>Porabiqui</i> , operari.	<i>Monhanga</i> , facere.
<i>Puca</i> , ridere.	<i>Yeáboca</i> , exuere.	<i>Cerúra</i> , portare.
<i>Ciquiye</i> , timere.	<i>Momiya</i> , movere.	<i>Moyeçara</i> , miscere.
<i>Quera</i> , dormire.	<i>Peá</i> , vitare.	<i>Moropiána</i> , commutare.
<i>Ienumína</i> , spueri.	<i>Pituba</i> , ungere.	<i>Paronduba</i> , inquirere.
<i>Caanga</i> , dicere.	<i>Pobána</i> , nere.	<i>Capira</i> , levare.
<i>Nheangeru</i> , suspirare.	<i>Cobaitim</i> , occurrere.	<i>Yeupira</i> , ascendere.
<i>Cecaráya</i> , oblivisci.	<i>Cenoya</i> , vocare.	<i>Maramonhanga</i> , belligerare.
<i>Gueena</i> , vomere.	<i>Mondoroca</i> , frangere.	<i>Monberaba</i> , vulnerare.
<i>Guapua</i> , sedere.	<i>Coameengá</i> , mordere.	<i>Apina</i> , radere.
<i>Queraro</i> , vigilare.	<i>Coquendaboja</i> , aperire.	<i>Mondoca</i> , scindere, auferre.
<i>Puama</i> , surgere.	<i>Raba</i> , solvere.	<i>Cema</i> , exire.
<i>Caruca</i> , mingere.	<i>Cacába</i> , transire.	<i>Abba mondéba</i> , induere.
<i>Pocéma</i> , gemere.	<i>Tima</i> , plantare, terere.	<i>Iecoacuba</i> , abstinere.
<i>Pitêra</i> , sorbere.	<i>Pocuába</i> , consuescere.	<i>Cica</i> , arare.
<i>Tiú</i> , pudere.	<i>Igtaba</i> , natari.	<i>Cipija</i> , rigare.
<i>Yacó</i> , plorare.	<i>Peá</i> , deponere.	<i>Ceyara</i> , deserere.
<i>Mano</i> , mori.	<i>Paçpúa</i> , respondere.	<i>Pitanga rempi</i> , concipere.
<i>Acanhem</i> , morior.	<i>Moetê</i> , adorare, honorare.	<i>Moaguêba</i> , restinguere.
<i>Tima</i> , sepelire.	<i>Monheu</i> , nunciare.	<i>Moabaiba</i> , incantare.
<i>Cenonheca</i> , precari.	<i>Tiguioca</i> , sanguinem reddere.	<i>Monbuja</i> , terebrare.
<i>Cepiaca</i> , reprehendere.	<i>Moriba</i> , consentire.	<i>Pitêra</i> , osculari.
<i>Mondoca</i> , findere.	<i>Acoy</i> , operire.	<i>Monbucá</i> , perforare.
<i>Acé</i> , errare.	<i>Yucá</i> , occidere.	<i>Mayaoca</i> , dividere.
<i>Capucáya</i> , ringi.	<i>Moperúá</i> , frigere.	<i>Ami</i> , premere.
<i>Berába</i> , splendere.	<i>Caé</i> , fanare.	<i>Mogyçó</i> , polire.
<i>Rereçó</i> , habere.	<i>Moabaiba</i> , impedire.	<i>Moyarú</i> , jocari.
<i>Momilá</i> , accipere hospitio.	<i>Spitton</i> , ligare.	

Notandum autem illos multa habere vocabula tam nomina quam verba, quæ plura & diversa significant: exempli causa: *A*. significat fructum: item dilectum commilitonem, ut cum dicunt, *Mamó cuipe ereym Xe a*, unde venis dilecte commilito? Item *A*. membri virilis caput: ex modo autem & tempore loquendi intelligitur de quo loquantur.

Accavç jaculor, lego, metior, pondero, delibo. *Aár* cado, ut *Aár quecê Ibípe*, heri cecidi in terram. Item *Aár*, intelligo, ut *aár coite aipó recê*, nunc hoc intelligo. Sed de his satis.

De Armis Brasiliensium, & exercitiis illorum.

ARCUS habent è duro ligno factos, quos vocant *Guirapara* & *Vrapara*. Lignum autem unde fiunt *Guirapariba* & *Vrapariba*, Lusitanis *Pao d' Arco*. Cordas arcuum è gossypio contorquent, vocant *Guirapacuma*. Sagittas ex arundine silvestri faciunt & vocant utramque rem uno nomine *Vilba*. Extremitates sagittarum, quas *anha* vocant, sunt ex ligno asperata, vario modo: quaedam enim multa acumina *Vutapoacta*, quaedam unicum acumen habent, quaedam dentata, quaedam ferrata: quibusdam etiam dentes piscium qui *Speru* vocantur, aptant.

Iurupara appellant sagittam quæ acumen habet ex arundine *Tacoara* vocata.

Tapuyarum nationes quaedam nullis arcibus utuntur, sed sagittas suas emittunt manus iactura solummodo, imponendo ligno cuidam excavato instar tubi per medium secundum longitudinem dissecti. Cariri autem arcibus utuntur.

Tapuyæ clavas habent ex solido ligno nigro confectas, vocant *Tapema*, longas & latas anteriorius, & officulis interdum asperatas. Manubrio autem circumvolvunt teniolas è gossypio, vel aliud quid: vocatur *Iatirana* quicquid ita circumligatur. In extremitate clavæ postica dependet fasciculus pennarum è cauda Arara, uti & in medio parvis fasciculus adligatus est. Vocatur id quod sic à clava dependet *Atirabebe* & *Iatirabebe*.

Tubas faciunt ex ossibus humanis, quas nominant *Canguenca*.

Habent alias tubas, quas vocant *Muremure*.

Alias itidem tubas grandes factas ex conchis quas *Guata pi guacu* nominant, & ipsas tubas *Nhumbu goacu*. Item alias quas dicunt *Vruca*.

Tuba item alia quæ ex canna est facta, ipsis dicitur *Membiapara*. Tubas autem nostrates vocant *Itamembi*: quia è metallo factæ sunt.

Saltationibus supra modum sunt addicti, quas generali nomine vocant *Guau*.

Habent autem varios saltandi modos: quorum unus vocatur *Vrucapi*. Habent & inter saltandum varios cantandi modos.

Pueri quoque certos exercent lusum, quorum unus vocatur *Curupirara*: alter *Guaibipaie*: tertius *Guaibiguabiabucu*. Atque hæc tantum obiter ab Auctore designata inveni, uberius explicaturum fuisse liquet, si supervixisset, sed apud Joannem Leriùm hæc pluribus explicata inveniuntur.

De Brasiliensium religione.

CREDUNT ex antiquorum traditione immortalitatem animarum, & foeminas & fortes viros, qui multos inimicorum trucidarunt & commederunt, post mortem ad campos Elyseos, quos pene montes quosdam esse autumant, abire, ibique tripudiare. Cæteros ignavos & foecordes qui nihil in vita digni gesserunt, credunt à Diabolo statim post mortem cruciari. Vocant autem Diabolum *Anhanga*, *Iurupari*, *Curupari*, *Taguaiba*, *Temoti*, *Taubimana*.

ANNOTATIO. In Historia nostra seu Descriptione Indiæ Occidentalis lib. xv. cap. 11. diximus de Religione Brasiliensium, verum quia de quibusdam postea melius edocti fuimus ab iis qui diutius inter illos egerant, totum illum locum ita constituimus, pro secunda editione.

Brasilienses Barbari nullum pene habent religionis sensum, nec de origine, & creatione huius universi quicquam norunt, de diluvio universali obscure & fabulosum quiddam recordantur: nimirum mortalibus omnibus aqua haustis, superfuisse unum aliquem cum germana sua, jam uterum ferente, atque ab iis rursus genus suum originem & incrementum accepisse. Neque Deum aliquem noverunt, neque proprie adorant quicquam, unde nec illud nomen in ipsorum idiomate reperire est quod Deum exprimat: nisi forte *Tupa*, quo excellentiam aliquam supremam denotant, unde Tonitru vocant *Tupacununga*, id est, strepitum factum à suprema excellentia, à verbo *Acunung* strepere: Fulgur autem *Tupaberaba*, id est, splendorem excellentiæ, à verbo *Aberab* resplendere. Illi se ligones & agriculturæ scientiam debere profitentur, atque ideo pro numine aliquo agnoscunt. Cælum aut inferos post hanc vitam pariter ignorant, licet animas post separationem à corpore superesse credant, atque nonnumquam in dæmones converti, & ad campos irriguos, variisque arboribus amœne confitos, traductas, ibidem jugiter choreas ducere. Spiritus malignos impense metuunt, quos *Curipira*, *Taguai*, *Macachora*, *Iurupari*, *Marangigoana* vocant: sed diversis significationibus, nam *Curipira* significat numen

numen mentium: *Macachera* numen viarum, viatores præcedens. Petiguæ fingunt boni nuntii paranympum; contra Tupiguaos & Caryos medicum humanæ salutis hostem. *Iuripari* & *Anbanga* significant simpliciter Diabolum. *Marangigoana* non significat numen, sed animam à corpore separatam vel aliud quid, instantem mortem prænuntians, ipsis Brasiliæ non satis notum, & tamen illud vel maxime timent: ita ut interdum imaginario & vano illorum terrore subito exanimentur. Nec tamen ullis ceremoniis aut idolis venerantur: quidam tamen nonnumquam stipitibus solo defixis, & munusculis juxta positos illos spiritus placare nituntur: rarius autem hi spiritus visibiliter inter illos comparent, licet multi aliter prodiderint. Hactenus è libro nostro ita correcto. *Pergit jam Auctor noster.*

Habent suos fortilegos seu sacrificulos, quos vocant *Paie* & *Paj*, hos consulunt de futuris quando ad bellicam expeditionem proficiscuntur, vel aliorum, qui ipsis prædicunt quicquid accidere debeat. Utuntur hi multis ceremoniis.

Potiguara natio, modum aliquem habet fascinandis eos quibus male volunt, ut moriatur, faciendo magnam nassam, quam vocant *Iequie guacu*; atque hic modus fascinandis dicitur ipsis *Anhamombicoab*.

ANNOTATIO. Hunc quoque locum in libro nostro ita jam constituendum duximus.

Habent & sagas, quibus vix aliter quam Medici utuntur, iisque valetudinis recuperandæ desiderio valde sunt obnoxii: interdum & inter ipsos reperiuntur homines nequam, qui magicarum quidem artium rudes, sed ludendi & ductandi miserorum animos gnari, insolitis quibusdam corporis jactationibus & gestulationibus sui admirationem excitant, & falsis quibusdam miraculis sibi fidem conciliant: illi popularibus suis & interdum integris provinciis persuadent culturam agrorum penitus omittere, venisse enim tempus, quo tellus omnia sponte sua ipsis sit productura, atque ipsa feræ illis ultro pabulum allaturæ: His aut similibus naniis miseros hosce, natura sua plerumque desides, ita infatuant, ut neglecto terræ cultu, sensim comeatu destituantur, præque inedia deficiant, donec impostor ille solus supersit, nisi ante à suis dolum persequentibus trucidetur. Cæterum magos vocant *Page*: at *Caraiba* est illis potestas miracula perpetrandi: quare Lusitanos, quia multa faciebant quæ ipsorum captum superabant, *Caraibas* appellabant, atque ita etiam hodie vocant & Europæos omnes.

Non possum præterire quin hic addam, quibus præstigiis illi qui medicinam inter illos profitentur, hominibus ægris illudant. Narrat *Iacobus Rabbi*, cum *Regulus Drarugh* ægrotaret magnumque dolorem pateretur in lateribus & cruribus; neque à suis medicis quicquam solatii acciperet, ad vicinum Regulum profectum, ut ipsius medicis uteretur; adhibiti tres, quorum primus, tabaco sumto totum Regis corpus eo peroravit, dein arreptis illius genibus illa ita suxit quasi devoraturus esset, & boatu quodam instar tauri edito, primum plurimum sputi è gutture in manum effudit, atque una semivivum animal instar parvæ anguillæ, quod Regulum ita dolore cruciasset afferbat. Alter medicus postquam ventrem Reguli ad eundem modum suxisset, & instar feræ rugisset, album lapidem è gutture evomuit, figura pene rosæ. Et repetita suctione in lateribus, evomuit aliquid simile radici. Ad eundem modum perpetuo agunt, & à credulo vulgo creduntur magni esse medici. *Sed pergit Marcgravius.*

Multi Brasiliani jam instructi sunt in religione Christiana: non tamen seduli sunt in doctrina de Deo: nec magno ardore afficiuntur: Deum vocant *Tupa* & *Tupana*. Dant nostrates operam ut in capitibus religionis Christianæ instituantur & quidam satis magnos progressus fecerunt: sed in moribus corrigendis maxima difficultas est, ob agnata quædam vitia, quæ ægerime domantur.

Tapuiæ adhuc peiores sunt reliquis omnibus, nihil de Deo sciunt, neque institui volunt. Diabolum maxime colunt ne ipsis damnum inferat. Habent & suos fortilegos quibus utuntur & multum deferunt. *Hactenus Auctor noster, qui haud dubio plura addidisset. si Deus ipsi longiorem vitam fuisset largitus. Nos hic quædam de Tapuyis adjungemus è Relatione Iacobi Rabbi, quam Illustr. Comes Io. Mauritius nobis suppeditavit.*

C A P. XII.

De Tapuiyarum moribus, & consuetudinibus, è Relatione Iacobi Rabbi, qui aliquot annos inter illos vixerat.

INCERTIS plerumque sedibus vagantur instar Nomadum, inter certos tamen limites, inter quos castra mutant secundum Anni tempestatum mutationem; itaque *Regulus* eorum, qui *Otshicayayne* dicuntur, à maximo flumine quod fines eorum permeat, ut supra diximus, cujus gentile nomen est *Iandui*, vesperi & mane per castra proclamari curat pro arbitrio suo, & consultis

sultis ante divinatoribus suis & hariolis, quo proximo mane promaturi sint, & ubi confessuri, atque quid interdiu acturi. Mane antequam iter aggrediantur, fluvium ingrediuntur, & se abluunt, & nitidissima arena corpora sua fricant, & rursus abluunt: atque inde egressi artus suos

ita extendunt & contorquent, ut articuli ipsis crepitent. Hinc ad focum accedunt, & calefacti, denticulis quorundam piscium ita se scabunt, ut sanguinem multis locis eliciant, quod ad lassitudinem in itinerando demendam plurimum putant prodesse. Scribit Rabbi sese id saepe esse expertum utile esse.

Ad lapidis jactum à Reguli tabernaculo, duo trunci arborum humi jacent unius passus intervallo à se invicem distiti, populus autem universus in duas turmas divisus ex adverso consistit; hinc unaquæque turma eligit unum è robustissimis, qui truncos illos succollant & quam possunt celerrime portant, succedunt dein alii aliis ex eadem turma; qui autem primi ad locum castris destinatum pervenerint, tardioribus insultant, atque illos exsibilant. Operiuntur hinc juniores qui arma illorum & secures afferunt, hinc arbores certatim cædunt & pergulas construunt, sub quibus æstum solis vitare possint, inter ipsos rivulos. Inter ea adveniunt & foeminae cum reliquis impedimentis: & viri egrediuntur, pro locorum conditione aut ad pisces, aut ad feras capiendum; atque itidem mel silvestre colligendum: vetulae vero ad radices eruendas, è quibus farina confici possit, & panes coqui: domi autem aliae aliis auxiliantur & parant manibus cibum & potum: qui deinceps tempus terunt hastilibus certando, luctando, currendo; quibus certaminibus duæ foeminae ad id selectae praesident, & judicant de singulorum virtute & victoribus.

Ubi vespera advenit, coeunt adolescentes in varias cohortes, & castra perambulantes cantillant ante tuguria, adolescentulae autem quæ juvenibus delectantur, prodeunt, & cantillantes atque tripudiantes sequuntur adolescentes, & à tergo consistunt eorum quos amant, id enim ipsis amoris testimonium est. Cum porro juvenes jam ad nuptias aspirant, venantur

feras

feras & colligunt mel silvestre, aliaque, atque ad Patres dilectarum conferunt: qui si plures filias nobiles habeant, advocant prophetas & fortilegos suos, medicosque, illi autem ad eum Regulum ad deliberandum. Regulus porro convocat per præconem Adolescentes procos in proximum extra castra, ubi plurimi, tam adolescentes quam puellæ, conveniunt, & conjunctim per sylvas vagantur, donec ad locum venationi destinatum pervenerint; atque hic consilio capto pauci illorum progrediuntur, ut ferarum latibula indagent, qui, ubi illa offenderint, ocyssime ad reliquos regrediuntur, & indicant quo loco ferarum sit copia: deinceps omnes cum armis & canibus feras indagine cingunt, atque ita prope in illas ruunt, ut nonnumquam ducentas feras simul capiant & macent, atque postquam lateribus apertis intestina canibus objecerint, illas inferunt castris. Accurrunt dein foeminae, & foco facto, viscera primum torrent viris in cibum: dein pilis ablatis, ferarum corpora concidunt in plures partes: postilla fovea intra terram facta, prunas illis induunt, atque eisdem carnes ita concisas superimponunt, aggregataque arena, rursus focum superstruunt, ita ut carnes percoquantur, haud secus quam in furno. Quidam & mella colligunt & potum consiciunt; atque ita commessando diem exigunt. Dein iterum accedunt ad Reguli tabernaculum ad deliberandum ubi proximo die venatio fit instituenda; quo constituto, discedunt in cohortes ad cantillandum, è cantionum enim modo augurantur an venatio bene processura sit necne: Venatione absoluta, rursus commessantur ad eundem modum, & ii qui domi manserunt, conferunt farinam è radicibus factam.

Diximus jam ante Barbaros hosce labia, aurículas & genas perforare: hic actus ab ipsis instituitur ad hunc modum. Adolescentes ad hoc parati educuntur ad locum in quem populus convenit ad cantillandum & saltandum. Sortilegi autem eorum atque dæmonum incantatores duplici ordine ex adverso consistunt, atque eorum unus arripit puerum aliquem, & manus illius atque pedes arte constringit, & ita tenet, ut se movere non possit, accurrit alter qui puero inferius labium acuto ligno perforat uti & aurículas, matre pueri interea ejulante. Adolescentibus porro foramina terebrant in genis, atque hæc sunt veluti sponsalia; neque enim ante adolescentibus hæc subeunt, quam ad nuptias aspirent: dein per triduum aut quadriduum commessantur: in isto autem nuptiali convivio Regulus ipse suas cuique partes distribuit de cibis qui parati fuerunt.

Matres imprimis hoc curant ne filia ipsarum ante ad conjuges accedant, quam menses earum fluxerint, quod fortilegis suis & medicis indicant, atque illi Regulo, & ita demum sponsa ad sponsi sui cubiculum adducitur: celebratur porro cantilenis mater quod filia pudicitiam tam bene custodiverit.

Quod si matris sit filia aliqua matura viro, quæ tamen non petatur, tunc mater filiam suam sub oculis rubro colore pingit, ubi menses suos semel passa fuerit, & adducit illam ad Regulum, & exponit quid desideret, tum Regulus juvenulam ad se vocat, & in storea juxta se considere mandat, & fingens se medici partibus fungi, manus ad focum calefacit atque iis se demulcet; dein & se, & juvenulam Tobacci fumo afflat; denique pene juvenulæ pudenda ferit, si autem sanguinem eliciat, hunc delingit, atque hoc imprimis honorificum putant.

Foeminae prægnantes factæ deinceps à virorum consortio abstinent. Ubi autem pepererunt, secedunt in silvam, & infanti umbilicum concha præcidunt, & una cum secundinis coctum devorant: puerpera autem atque infans mane & vespere frigida abluuntur: neq; foemina quamdiu infantem suum lactat cum viro suo consuecit, nisi forte ille unicam tantum conjugem habeat.

Si foemina cum altero consuecit, & viro id innotuerit, abigit illam à se: si autem in ipso actu forte deprehenderit, utrumque occidere licet, si possit. Narrat Rabbi Regulum Ianduy aliquot suarum conjugum ita trucidasse, mæchis dilapsis.

Regulus Ianduy habet in medio tabernaculi sui ingentem cucurbitam, super stoream ita dispositam, ut ab altera storeæ parte cooperiatur, ad quam sine mandato Reguli nemini accedere fas est aut cucurbitam introspicere, sed cum Tabacum sumunt, licet fumum in illam exspirare: feras autem & mella quæ inferuntur juxta illam deponunt donec Regulus imperet illa auferre: singulari autem superstitione & timore percellit suos hac cucurbita. In illa sunt lapides quidam, quos illi appellant *Kehnturah*, & fructus quidam, ipsis *Titzsheynos*, quos majores faciunt quam aurum.

Habent quosdam medicos vel potius præstigiatores, qui miris artibus populo imponunt, & persuadent miseris, se ex eorum corporibus, animantia, lapides aliaque exfugere, quæ ipsis videntibus evomunt. Reguli quoque sibi medendi facultatem arrogant: itaque matres infantes suos ægros ad Regulum suum adducunt, qui illos fricat, & Tabaco consputat: si interea infans nihilominus moriatur, à matre & consanguineis commeditur.

Martio & Aprili mensibus maxima aquarum vis de montibus descendit, ita ut fluvius *Oischnogh* se inflet & ripas suas egrediatur atque in vicinum lacum *Bayatag* exundet, quo tempore tantam piscium multitudinem capiunt, quantam foemina in castra vix referre possunt: eodem

& præcipui illorum fructus maturantur. Ubi autem fluvius intra alveum suum coërectur, ad consuetas sedes redeunt, & sementi dant operam: serunt autem imprimis grandius milium seu Maizium, phasceolos varios & cucurbitas lagenæformes, aliasque.

Antequam semina terræ committant, solum à sortilegis & prophetis illorum ab ortu ad occasum lustratur, & semina vaporantur fumo Tabaci, hoc ad foecunditatem proficere autumant. Nec minus anxie & superstitiose divinatores suos consulunt de anni fertilitate, qui vario plumarum ornatu atque aliis monilibus insignes credulum vulgus miris præstigijs effatuant: quod interea cantillando tempus terit.

Ubi sementis eorum ad maturitatem pervenerit, & fruges collectæ fuerint, tantum sepouunt quantum ad proximam sementem sufficere putant, reliquum abliguriunt.

Imprimis venerantur Pleiadum exortum, & stellas illas numinis loco colunt, canendo & choreas ducendo; præsertim in loco ad id destinato, quinque supra quadraginta horarum itinere ab *Otschunoch*, quo tendunt cum fructus silvarum & camporum maximam partem jam maturi sunt. Hic autem Adolescentes omnes qui hastis lufuri sunt, post triduum cantando & saltando exactum, se parant ad certamen: & quidem primo furas vinciunt lento quodam vimine, è quo & calceos confectos induunt: deinde melle capita inungunt, & capillos postica parte subligant, & longiori avis penna erecta insigniunt: mox rubro pulvere capillitium ad occiput aspergunt, fronti autem albas applicant plumas; denique faciem varijs pingunt coloribus, uti & reliquum corpus; dorso autem alligant fasciam è frondibus confectam instar caudæ, brachijsque alas volucris, quam vocant *Kofetug*, & cervici itidem circumdant pennas rubras. Ita ornati certant per triduum, & victores ovantes saltant.

Ubi quis illorum moritur (nisi forte à venenato aliquo animali exstinguatur) portatur cadaver extra castra, atque ibidem ab illorum medicis & sortilegis exenteratur & dividitur in partes: quæ deinceps à vetulis torrentur, & ab eisdem & consanguineis devorantur, cum planctus; summi enim amoris indicium iudicant amicos intra viscera sua sepelire. Atque hæc quidem inter plebeios obtinent: Optimatum vero cadavera ab alijs optimatibus comedunt: præter ossa quæ à proximis consanguineis servantur ad nuptialia convivia; & tunc in minutissimas particulas contunduntur & bellariorum loco devorantur: quandiu autem omnia ossa non ita consumpta fuerint, proximi consanguinei sibi capillos capitis evellunt in signum luctus.

C. A. P. XIII.

Alia quædam de Tapuyis ab Elia Herckmanno descripta.

TApuijæ degunt versus Occidentem à provinciis Brasiliæ, quæ aut à nostris Belgis, aut à Lusitanis habitantur, & ultra montes: dividuntur autem in diversas nationes, nam primum pone Parnambucensem provinciam incolunt Cariri, quorum Regulus est *Cerionkeiou*; secundo *Caririvassu*, paulo ultra tendentes, quorum regulus *Carapoto*; tertio *Cariri-jou*: quarto & nostris notissimi *Tarairyou*, quorum pars à *Ianduy*, pars à *Caracara* regitur, qui à *Rio Grande* versus Occidentem agunt; & varijs sedibus vagi mense Novembri, Decembri & Januario propius ad mare accedunt, quia fructus *Cajons* tum maturi, quorum intra continentem nulla est copia. Sunt robusto corpore, proceri, crasso & amplo capite; coloris fusci; nigro capillitio, & aspero: quod super cervicem propendere sinunt, in fronte ad aures usque attondent: quidam & tondent se ad Europæorum modum.

De nuditate illorum, & quo pacto pudenda operiant, idem narrat cum Rabbi.

Sortilegi ipsorum & magi, quos magnificiunt & de futuris consulunt, malignos spiritus evocare norunt, qui se illis sistunt ipsorum Tapuijarum figura; interdum & admittunt illos intra se sub figura muscæ aut alterius minoris animantis, & fingunt illos per os suum loqui & futura revelare. Testantur multi nostrorum se id vidisse, cum natio hæc nostris subsidio in *Rio Grande*: illis autem denuo disparentibus, omnes foeminae vociferabant & ejulabant; nam apud hos Barbaros veneratio omnis constat ex vociferatione & ejulatu foeminarum.

Regulum suum impensè colunt quando in expeditione bellica ipsos præcedit, ipsique sunt obedientissimi, domi autem tantum parce venerantur.

Porro cum omnes nudi incedant, Regulus & primates à vulgo dignoscuntur partim capillitio, partim unguibus: Regulo enim capilli in coronam sunt tonsi; & unguis pollicum longissimi: consanguinei autem illius & alii bellici ministri ungues habent longos in omnibus digitis, præterquam in pollicibus: decorum enim apud illos ungues habere quam longissimos.

Pueris anno septimo, aut octavo, auriculas perforant, uti & inferius labium supra mentum, ajunt se hac ceremonia illos demum in hominum numerum asciscere.

Foemi-

Fœminæ si mortuum fatum pariant, statim illum devorant, ajunt quippe haud melius custodiri posse, quam intra viscera ipsarum, è quibus prodierunt.

Infantes illorum (quod mirum, si modo verum) nona aut decima septimana ambulare incipiunt, atque adeo aquas ingredi ad natandum, quare nulli inter illos reperiuntur sive mares, sive fœminæ, qui non optime natandi artem calleant.

Perveniunt ad summam senectam, ita ut inter illos reperire sit, qui centum & quinquaginta aut sexaginta, quidam etiam qui ducentos annos attingant, ita ut illos in *Hamaccis* gestari opus sit, suntque illis imprimis ejusmodi senes venerabiles.

In regionibus illorum, ut ipsi narrant, plurimi reperiuntur serpentes, & inter eos quidam qui viginti quatuor pedes sunt longi, atque ita venenati, ut si in aliquod corporis membrum dentes infixerint, intra quatuor aut quinque horas læsi exstinguantur. Ajunt & piscium genus in fluviis & lacubus eorum frequens esse, *Carfa*, quod natantibus aut fluvios transcurrentibus carnis frusta è membris abripiat.

Ingenio ita sunt pravo, ut licet amici venerint, rarissime sine ullo maleficio discedant.

A P P E N D I X

DE CHILENSIBVS.

C A P. I.

De Chilensum indigenarum Statura, & habitu corporis, atque Vestitu.

LICET Chilenses longe distiti sint à Brasiliensibus, quia tamen à nostris nuper fuerunt illustrati, non profus alienum putavi quædam de illis hic subungere, è variis Commentariis nostrorum, quos Illustr. Comes Joan. Mauritius subministravit.

Indigenæ Chilenfes in communi satis robusto & compacto sunt corpore: coloris inter album & fuscum: nigri & crassis capillis: qui autem illorum Hispanis serviunt, gestant illos prolixos & intensos, verum qui adhuc sui sunt juris & cum Hispanis belligerant, qui vulgo *Vcats* appellantur, attondunt illos, ne, ut ferunt, ab hostibus suis iis apprehendantur, ita ut hoc signo à subjectis Chilenfibus dignoscantur.

Capite ut plurimum sunt grandiusculo & facie lata, imberbes, quia illam evellunt duabus myrtilorum conchis arte connexis, & una parte firmiter ligatis, quas secum & quidem ad collum appensas gestant: etenim non tantum è mento & genis, sed & pudendis partibus omnes capillos evellunt, tam mares quam fœminæ, & primum cineribus calidis illos fricant, ut ita facilius radicitus evellant.

Nudo incedunt capite, & solummodo redimiculo capillos capitis subligant, quod vinculum suo idiomate vocant *Tarivelonco*: primoresque illud paulo operosius & pretiosius gestant, utpote lamellis quibusdam argenteis & Turcoidis gemmæ fragmentis, & aliis quibusdam quilibet, quas illi tamen magnificiunt, intertextum. Quidam etiam ornamentis loco gestant exuvias volucrum & pelliculas mustelarum & similibus animalium, divisas ita ut caput frontem, cauda cervicem tegat: atque nominant *Maniavelonco*; paucissimi denique pileos gestant, quos ipsi faciunt grosso modo.

Fœminæ itidem capite nudo & comis solutis incedunt: certis tantum temporibus subligant, videlicet quando mensibus laborant, atque hoc indicium facit. Fœminæ tamen Chilenfes, quæ prope *Castro* degunt, comas colligant & cincinnos gestant pene ad nostrarum hodiernum modum: In *Coquimbo* denique & *Loquimbo* Peruanarum mulierum cultum imitantur, utpote iis viciniore, aliis provinciis Chilli hoc insolitum.

Amiciunt se panno, quem texunt ipsæ è lana suarum ovium: paucæ enim reperiuntur fœminæ quæ texere nesciant, atque adeo machinas ipsas disponere; maximi autem eorum quos texunt pannos, vix superant quatuor aut quinque ulnas nostrates: Mares autem sumunt hujusce panni quadratam portionem, circiter duas & semis (paulo plus aut minus) ulnas longam, & circiter ulnam aut sesquiulnam latam; in cujus medio rimam faciunt, oblongam, qua caput exierunt: sub hac veste veluti tunica, pro frigoris modo, bis terve revoluta, nudum corpus tegunt, sine thorace aut indusio, braccia ab umbelico ad genua usque propendente contenti, more pene Europæo. Pannus hic ut plurimum diverforum est colorum, albi, rubri, cœrulei & lutei, & ad oras striati, instar lodicis Hispanicæ. Cæterum nudipedes incedunt, præterquam quod quidam festivis diebus caligas induant satis affabre factas, & quadratis albis nigrisque tesfulatas: Calceorum autem usum penitus ignorant.

Fœminæ quoque quæ circa Chiluen degunt & fere Peruanarum mores æmulantur, similem pene amictum ferunt à postica parte ad talos demissum, in lateribus confutum, ad pectus apertum, super humeros magnis aciculis, quæ capitella habent lata, ambitu fere dupli stufferi, utramque fimbriam connectunt: sunt aut aciculæ istæ sive fibulæ ex ære aut stanno pro illarum opulentia. Hanc togam redimiculo subligant, cæterum & ipsæ nudis pedibus ambulant. Cæteræ Chilenses fœminæ amictum haud ita compositum ferunt, solummodo gestant quadratum pannum sub uberibus circumjectum & dependentem ad furas usque. Superior vestis est alius pannus paulo laxior sub humeris, super eisdem angulis suis in nodos coactus: hic earum communis amictus, sin vero maritis suis placeant, & paulo exquisitius ornentur, orbiculos circum collum gestant vitreos, & æneos annulos in auriculis, neque aliud quid. Amictum & habitum utriusque sexus videre est in Iconibus quas hîc subijcimus.

Omnes autem Chilenses munditiarum amantissimi sunt; quare singulis diebus mane sese abluunt, etiam gelu sæviente, tam mares quam fœminæ.

C A P. II.

De Chilensium ædibus, suppellectile, Agricultura, victu, & connubiis.

IPSorum domicilia sunt tuguria seu casæ humiles; quarum tam latera sive parietes, quam tecta è stramine, juncis aut arundinibus sunt contexta: atque hæc hîc illic sunt dispersæ, neque

neque enim aut oppida aut pagos inhabitant, sed per vicinitates, atque adeo familias & consanguinitates in unum locum aggregantur: & Hispanico nomine appellantur *Partialidades*, quatenus ad unum primorem, seu, ut ipsi vocant, Caracam referuntur, à quo & ista communitas regitur.

Suppellex quoque illorum tenuis & pauca: nimirum duæ aut tres amphoræ, quibus potum suum indunt, quem vocant *Chicam*: item cyathus corneus quo illum hauriunt: duo aut tres lignei lintres: Lapis super quem far suum frangunt, unum atque alterum ligneum sedile. Opulentiores tamen habent vellera aliquot ovium, quæ humi spargant quando à potentioribus invisuntur.

Vivunt sine ulla sollicitudine, neque serunt neque plantant, quam quantum in annum proximum opus habent: siquidem opes illorum consistunt in pecudibus, quarum tamen haud magnam habent copiam.

Sementem faciunt hoc modo: Octobri ingrediente, familiæ unius vicinitatis, decem, viginti aut plures paucioresque conveniunt, & conjunctis laboribus, mares uno atque altero die fodiunt terram, aut etiam arant, seminaque injiciunt: atque hac opera defuncti, foeminis relinquunt reliquam culturam, neque ipsi amplius manus admovent. Communiter à mane ad vesperam comedunt & potant, cum sunt domi; si vero foras proficiscantur, nimirum ad conventum aliquem aut expeditionem bellicam, bis tantum singulis diebus cibum capiunt, quod & à paucis qui frugiliores sunt, etiam domi servatur. Raro aquam solam bibunt, sed miscunt illam communiter cum farina hordacea, tritici aut certæ speciei farris, unam vocant *Tecam* (descripsimus illam lib. xli. Descr. Ind. Occident. cap. 2.) atque ita simul sorbent: verum festivis diebus, & voluptatis causa, bibunt certum potum quem nominant *Chicam*, qui colorem & saporem habet lactis acidiusculi: fit autem è maizio molito & in massam coacto instar panis, hæc massâ à vetulis masticatur (uti apud Brasilienses) ita ut mollis & diluta evadat instar pultis aut feri lactis, admiscunt deinde aliquantum aquæ & fermentari sinunt, donec per se confidat: hoc potu inebriant sese, faciunt quoque scieram è variis pomis, cui tantum aquæ admiscunt, ut fere tenuem cerevisiam referat. Verum optimum potum conficiunt è certo fructu, quem Hispani appellant *Frutillo*; credo esse fructum arboris *Molle*, aut *Myrtillam*, quam vocant *Vani* (vide lib. nostrum supra citatum:) qui instar vini est rubicundus & fortis, accedens non nihil ad vinum Insulæ Maderæ: è quo & optimum fit acetum.

Tot uxores accipiunt, quot possunt alere, opulentiores enim plures habent: siquidem illas emunt à parentibus, unde proverbio inter illos fertur, eos ditiores evadere qui plurimas habent filias: in uxoribus autem eligendis non tam rationem habent formæ aut generis, quam roboris & industriæ in familia alenda: licet neque formam aut nobilitatem puellarum aspernantur.

Ducturus autem uxorem, puellam haud alloquitur, sed tantum suos consanguineos, opem illorum implorans; nam filiusfamilias non habet proprias opes quibus illam redimat, sed ab amicis adjuvatur, quorum alius ovem, alius porcum, tertius vaccam & ita porro largiuntur: ubi jam parata habet, quæ sufficere autumat, adit patrem puellæ & aperit suum desiderium: si autem sit *Ulmæ* aut alicujus dignitatis, necesse etiam est ut paratum habeat monile aliquod è Turcoidibus aut argenteis lamellis (majoris enim faciunt argentum quam aurum) quod patris puellæ capiti aut collo circumdet, & tum de reliquo pretio conveniat, quod pro diversa contrahentium conditione variat, & interdum decem, interdum viginti, viginti quinque, quinquaginta, imo & centum pensionibus æstimatur, pensiones autem singulæ sunt ovis aut equus aut vacca aut porcus, aut etiam quatuor amphoræ *Cicheæ*, toga denique & gallina, atque ita porro. Ubi ita de pretio inter patrem puellæ & procum convenit, emtor præstat pretium & pater venditam puellam adducit domum sponso: symposium nuptiale instruitur quoad cibum à sponso, quoad potum à focero, qui pretii dimidiam partem inter suos consanguineos distribuit, ut illi succurrant in *Chica* conquirenda. Aliquot diebus post hanc conjunctionem consanguinei venundatam invisunt, & convivio excipiuntur à marito, & canunt in honorem *Maruapeante*: præsertim si animadvertant illam à conjugè diligi.

Fit & interdum, ut si animadvertant illam durius haberi quam par est, conjugem per vim à marito abducunt, nulla pretii soluti compensatione facta, atque alteri elocent. Licet mariti more ipsis communi jus vitæ & necis in uxores usurpent, uti in mancipia, è quo facile animadvertere quam firma sint vincula conjugii è parte mariti, neque enim ipsi illam dimittere licet quandiu ipsi vivit; non alteri vendere; tantum ejicere, si perperam se gerat: quanquam nonnumquam fiat ut sine justa causa egerat, sed tunc ipsi metuenda est consanguineorum simultas & vindicta, si conjux paulo potentiores habeat. Nihilò secius hic multæ conjuges per vim à maritis suis abducuntur, & quidem impune.

Viri paulo opulentiores singulis uxoribus construunt casam peculiarem: ubi autem cum

aliqua illarum consuecere est animus, mittit ad illam ut ipsum expectet: quod & interdum clanculum fit ob cæterarum invidiam: nihilominus utitur jure suo, & cum dilectissima convenit, cæteras pene mancipiorum loco habet, quæ & metere & cætera domestica munia obire coguntur, siquidem mares, ut ante dictum, solummodo sementem faciunt.

Ubi autem conjugum aliqua peperit, festum agitur, & ovis illius terræ, quæ *Chilwvæque* ipsis dicitur, mactatur, & puerperæ datur comedenda caro, ut robur denuo acquirat; licet fœminæ hîc statim post partum aqua frigida se abluant, & redeant ad domestica munia. Quinimo affirmant Hispani suas quoque conjuges ab aëre ad eundem modum indurari & robustiores fieri ad facillime enitendum.

Chilenses omnes sunt valde Zelotypi, itaque si quis peregrinus ipsos invisat, & fœmina illos modo intueatur, vapulandum ipsi est: sin autem deprehendant illas cum aliis mæchari, sine ullo judicio publico trucidant: neque tamen propterea castius vivunt, & non raro viri multa coguntur dissimulare.

Viduis autem fœminis secundo matrimonio se tradere haud quidem illicitum est, honestius tamen existimatur, si liberos habentes in nuptiæ maneant, & aut ad parentes aut consanguineos suos redeant. Sin autem nullos habeant liberos, veluti in peculio mariti censentur, & cum cæteris bonis ad hæredes transeunt.

C A P. III.

De Chilensium sensu de Religione, & cultu numinis.

Chilenses neque Deum norunt, neque illius cultum, nullum observant dierum discrimen, ne mortuorum quidem resurrectionem credunt, sed post obitum nihil hominis putant superesse: nihilominus noverunt Diabolum, & quidem ut adversarium boni, & quemadmodum vitam hanc summum bonum judicant eorum omnium quibus fruuntur, ita vulgo ajunt, ubi quis inter eos defunctus fuerit, illum à Diabolo abreptum esse: quod ipsi suo idiomate dicunt *Alverey*.

Cæterum aliquo defuncto, is plangitur à consanguineis & amicis; servant autem cadavera dudum insepulta, interdum duos, tres, aut plures menses, reponunt ea super herbas bene olentes, atque iisdem cooperiunt, ne fætor offendant; ubi autem sepulturæ tradere volunt, triduo ante amicos convocant, & convivantur, ove illius terræ mactata, cujus & parem aliquam cum amphora Chicæ capiti illius apponunt; atque ita tandem cadaver intra terram deponunt prope casam illius quam inhabitavit.

Veruntamen his non obstantibus videntur aliquantulum habere noticiam supremæ essentiae & alicujus divinitatis, à qua omnia terrena & humanæ quoque actiones gubernentur & dirigantur, cujus tamen essentiam non intelligunt: quidam enim illorum credunt aërium spiritum, quem appellant *Pillan*, & in symposiis suis potissimum venerantur & celebrant, cuique cantiones attribuunt, peregrino gestu & ejulatibus: maxime autem illum colunt cum tonat, sumuntque sagittam aut etiam securim lapideam instar cunei, & infigunt terræ, & circumstantes vociferantur & canunt, petentes ut *Pillan* hostes ipsorum perdat: nam dictio *Pillan* etiam tonitru ipsi significat, & tonitru pro numine agnoscunt: nam cum hilariores sunt & commessantur, & tonitru interea accidat, omnia omittunt & concurrunt ad arma, credunt enim tonitru monere ipsos, hostes suos Hispanos adesse, & affirmant se id ipsum perpetuo esse expertos.

Porro omnes fortes & præstantes viros, itemque primores consilio, & manu promptos, insigniunt nomine *Pillan*, ipsis divinas virtutes attribuentes.

Cum Tobaci fumum hauriunt, quod & ipsis familiare, miris quibusdam caremoniis illum in aërem exhalant, dicentes, accipe hæc *Pillan*, cum aliis quibusdam sermonibus, quos nequitiam nostri intelligere potuerunt, sed videntur hoc pacto numini litare.

Quando aliquam victoriam ab hostibus reportarunt, tunc festum celebrant, non sine comotationibus, & (quemadmodum jam diximus de tonitru) securim illam lapideam infigunt terræ, & circumstant cum armis suis, & cantillant epinicia, quæ nominant *Pavary*, in honorem *Pillan*. Eodem modo agunt cum aliquem ex hostibus captum, occidere destinarunt; feriunt autem illum inter symposia (nam & illum convivari & canere permittunt) securi aut clava in capite, ita ut concidat, & cor eximunt è pectore, & dentes cruento infigunt, cum cantu & vociferatione ad *Pillan*, ut ante.

Puniunt quoque homicidas & famosos latrones atque fures, proditores & similes morte; eisdem caremoniis, quibus hostes captivos. Verum hæc sunt inter ipsos cum acceptione personarum, nam qui potentes habent amicos, aut plurimum *Chicæ* largiri possunt, facile hæc

hæc poenas evadunt: præterquam si quis veneficii aut incantationis reus sit convictus, tales enim sine ulla venia aut dissimulatione vivos comburunt, & in cineres redigunt, simul cum omnibus quæ possident, neque enim cuiquam fas quicquam illius retinere, metuunt enim ne quid fascino in illis lateat.

Nullos habent sacrificulos aut alios ministros qui *Pillan* sacrificent: neque sortilegos: tantummodo eos qui comœdiam cum *Pillan* probe norunt agere, & cæremoniis illis defungi, & *Pawary* bene præcinere; maximi faciunt.

Colunt præterea alium spiritum seu falsum numen, quod appellant *Maruapoante*, quod ipsis indicat quando potissimum uxor ducenda sit aut cognoscenda: credunt enim illas certo imprægnari cum *Maruapoante* ipsis præceperit cum ipsis confuiscere: si autem illos interroget quomodo cum hoc dæmone colloquantur, aut quo pacto ab illo moneantur, respondent id fieri per inspirationem aut in somniis, ubi ante ipsi cecinerunt & genio indulserunt. Atque in hisce duobus nominibus tota ipsorum superstitio consistit.

CAP. IV.

De Chilensum regimine Politico, & armis.

Regimen illorum est penes optimates, quos vocant *Ulmen*, aut quando tantum unus est *Pulmen*. Et qui alibi vulgo *Casiqui* audiunt, ab ipsis indigitantur *Curacæ*; nam Casique nomen ab Hispanis ex Insulis America translatum.

Ejusmodi *Ulmeni* sive *Curacæ* sunt inter illos plurimi, qui viginti quinque, interdum quinquaginta, imo & centum aut plurimis familiis præsunt: quorum tamen regimen præcipue consistit in bello administrando, aut in generalibus conventibus, cum de rebus magni momenti deliberandum est, ipsi enim convocant ejusmodi conventus: non possunt autem ab illis tributum aliquod exigere, aut alia onera imponere, præterquam cum summa necessitas exigit, sed tantum imperare ut adversus hostes egrediantur: quo casu ipsi præire coguntur, reliqui autem se adjungere generali, quem vocant *Apocuraca*, aut gubernatori illius communitatis, quem dicunt *Nentoque*, illique in omnibus obedire.

His autem generalibus seu rectoribus non licet de rebus publicis privatim cum quoquam deliberare, sed necesse est ut consilium habeatur palam & sub dio, omni populo præsentem, ut omnem suspicionem amoveant.

Hæc dignitas *Curacæ* aut munus inferioris rectoris succedit à parentibus ad liberos: sin autem defungentes nullos reliquant, ad proximos confanguineos aut affines.

Nisi forte hæredes parum idonei sint, tunc enim dignitas illa aut munus interdum arripitur ab astutioribus. Reliqui eminentiores personæ eliguntur à *Curacis* aut *Pulmenis*; nimirum generales aut gubernatores: nunc autem nullum habent generalem, sed singularum communitatum rectores pro talibus se gerunt.

Electio autem *Nentoques* seu rectoris alicujus communitatis fit ad hunc modum: Loco vacante, is qui illam dignitatem ambire satagit, primo examinat facultates seu opes suas: necesse enim est primores demereri & solenni symposio excipere: rebus autem rite paratis, convocat *Curacas* omnes & *Pulmenos* communitatis, ad locum publicum illi actui destinatum, qui ubi frequentes cum armis suis convenerint, orationem ad illos habet, prædicans & genus suum, opes, amicos, atque fortia facinora, aliaque, quæ ad rem iudicat facere, & petit se in defuncti locum surrogari: dein unus aliquis *Curacarum* aut *Pulmenum* orditur orationem, (candidatus autem statim illius collo circumdat collare compositum è *Turcoïdibus*, aut certis conchis albis politis, quas instar auri æstimant) & commendat candidatum, atque permovet reliquos ad ipsum eligendum, & sine ulla conditione aut stipulatione prævia obediendum: Electus autem vicissim promittit se omnia fideliter pro communi salute acturum, & munus suum diligenter obiturum. Dehinc orator ille collare à candidato acceptum inter reliquos dispartit primores: denique totus hic actus absolvitur proluxa & splendida commestatione.

Eodem quoque modo eligunt *Apo Curacam*, id est, supremum Rectorem: quem tamen *Vcaes* jam à longo tempore non habuerunt.

Arma ipsis sunt hastæ sive lanceæ, fragmento veteris cujusdam gladii ad spithamæ longitudinem asperatæ, plus minusve: hæ autem hastæ ut plurimum longitudinem habent duarum nostratium communium. Utuntur & Clavis, ferro asperatis: visuntur quoque inter eos frequentes gladii hispanici, quos nudos gestant, quia vaginæ jam olim putruerunt. More tamen & consuetudine majorum suorum usurpant quoque arcus & sagittas, lapillis quibusdam asperatas, & veneno imbutas admodum lethali, verum hoc non est commune omnibus, sed iis potissi-

potissimum qui *Pulches* appellantur, qui origine Chilenses creduntur, licet ad Orientem habitent trans altissimorum illorum montium juga, quæ ab Hispanis *la Cordilbra* appellantur; de quibus in Descriptione Indiæ Occidentalis diximus cum de Peruvia ageremus.

Fabricant & galeas & thoraces è crudis tergoribus vaccarum, valde crassos & robustos, ita ut gladiis penetrari nequiquam possint.

Equites sunt optimi, & illis hastis satis dextre etiam in equis uti possunt: non ita boni sunt pedites, siquidem fere usum musquettorum ignorant, & illa valde metuunt. In bello pleurumque ex insidiis grassantur, in quibus admodum sunt industrii. Crudelissimi sunt in victos, omnesque trucidant, & corda eximunt, & palpitantia adhuc dentibus laniant, ut ante diximus de captivis quos mactant.

Fœdera ineunt & stabiliunt in hunc modum: qui alium primatem aut rectorem communitatis ad fœdus & armorum societatem invitat; mittit per aliquem suorum (aut etiam portat ipse) sagittam, quam invitatus, si consensit, manu dextra tangens vice jurisjurandi se obligat, atque hoc præcipuum inter ipsos est fidei vinculum.

Ad eundem modum, cum neque legere neque scribere sciant, siquid alteri nunciare velint quod bellum aut aliud Reipublicæ negotium tangat, per fidem aliquem suum ministrum, mittunt sagittam cui fascia alligata est, societatis armorum index, quam ille, ad quem mittitur, dextra manu accipit, & si vicissim aliquid nunciare velit, addit & alteram fasciam, atque ita sagittam eandem remittit. Si autem opus sit alios quoque moneri, retinet prior sagittam cum fascia, & ad alios suos confœderatos per suos circumferri curat: ad eundem modum.

C A P. V.

De Chilensum Lingua, & Vocabularium dictionum
Chilensum.

Hveno, Cœlum.
Quereb, Aër & Ventus.
 Tomo, Nubes.
 Ante, Sol.
 Tien, Luna.
 VVangelen, Stellæ.
 Pillan, Tonitru.
 Gualio, Fulmen.
 Maoni, Pluvia.
 Piren, Nix.
 Vergumao, Ros.
 Pilingei, Glacies.
 Quet al, Ignis.
 Ró, Aqua.
 Tue, Terra.
 Mappo, Regio.
 Paun, Nox.
 Tabuya, vespera.
 Eppen, mane.
 Pangiante, merities.
 Vile, cras.
 Eppoé, perendie.
 Vya, heri.
 Bachiante, hodie.
 Mintay, nunc.
 VVeitwa, tunc.
 Cura, lapis.
 Pese, argilla.
 Maviel, lignum.
 Millia, aurum.
 Lien, argentum.
 Titi, plumbum.
 Pavilleve, ferrum.

*Quit*al cura, filix, pyrites.
 Chadi, fal.
 Abquem, arbor.
 Cachu, herba.
 Nebo, nuces.
 Pino, stramen.
 Cairon, fœnum.
 VVul, radix.
 Tapel, folium.
 Quiltui, nucleus.
 Zunem, avis.
 Lyppe, penna.
 Mepoi inem, ala.
 Dani inem, nidus.
 Alchabawal, Gallinaceus.
 Alchawal, Gallina.
 Pylken, Anas.
 Manco, Aquila.
 Quichiquichio, Accipiter.
 Choroi, Psittacus.
 Tuco, Ulula.
 Aullyn, Apis.
 Pulli, Musca.
 VVento, Vir.
 Domo, Fœmina.
 Quidmiger, adolescens.
 Techa, juvenula.
 Penien, puer.
 Domo penien, puella.
 Chou, Pater.
 Nenque, Mater.
 Checche, Avus.
 Domo checche, Avia.

VVenco, Patrus.
 Nama, Matertera.
 Pelchuchau, Vitricus.
 Caulla, Noverca.
 Towonghen, caput.
 Mollbuen, Molvin, sanguis.
 Pelli, anima.
 Calel, corpus.
 Ven, caro, nervus.
 Ven molvin, vena.
 Lonco, caput.
 Tolqui cutis, membrana.
 Tol, frons.
 Longlen, cranium.
 Lolo, cerebrum.
 Angen, facies.
 Taun, genæ.
 Ne, oculi.
 Tacume, palpebræ.
 Depen, supercilia.
 In, nasus.
 Poloiw, nares.
 Pilum, aures.
 Oun, os oris.
 Adem, sudor.
 Quewen, lingua.
 Mellbue, labia.
 Villin, vesica.
 Mee, stercus.
 Boru dentes.
 Ilga, molaris.
 Bidabida, palatum.
 Coun, sputum.

Bul-

Bulmerre, guttur.
Quette, mentum.
Paun, barba.
Pylco, collum.
Pel, cervix.
Aero, pectus.
Moiu, mamma.
Puique, cor.
Vercum, pulmo.
Pue, venter.
Que, ventriculus.
Curique, hepar.
Vecaque, lien.
Quelche, intestina.
Lipan, humerus.
Puilpa, brachium.
Cue, manus.
Mancue, dextera.
VVellcuc, sinistra.
Puleycue, palma.
Changelcuc, digiti.
Buta changel, pollex.
VVili, unguis.
VVedo, umbilicus.
Cadi, costa.
Auri, dorsum.
Anca, lumbi.
Quichio, nates.
Penem, renes.
Collu, testes.
Metu, pudendum muliebre.
Chan, femora.
Lucu, genua.
Toy, crura.
Hemum, suræ.
Namon, pes.
Changelnamon, digiti pedum.
Botum, filius.
Neaque.
Penu, frater.
Lamoen, soror.
Quempo, affinis.
VVamapenco, cognatus.
Cuneira, orphanus.
Buytha, senex.
Cude, anus.
Penienhoc, obstetrix.
Xichetaniweni, famulus.
Voerquin, nuntius.
Langyan cheboe, homicida.
Chuquiboê, fur.
VVocubu, Fera.
Pangi, Leo.
Naguel, Tiger.
Cuchy, Sus.
Michon, Felis.
Bewe, Mus.
VVafen, Glis.
Tuwedeve, Talpa.
Tewa, Canis.

Pulpeo, Vulpes.
Cervinam, Cervus.
Puedo, Caprea.
Vilo, Serpens.
Piro, Lumbricus.
Bylum, Lacertus.
Ponono, Bufo.
Challua, Piscis.
Vilochalua, Anguilla.
Quin pilon, Ostrea.
Apo curaca, Princeps.
Curaca, Dynasta.
Apô, Generalis.
Nentoque, Gubernator.
Vlmen, Primates.
Pulmen, Nobiles.
Machi, Medicus.
Cona, Miles.
Retare caman, Faber ferrarius.
Quito woe, Textor.
Illuibo, mendicus.
Alvee, Diabolus.
Challo acaman, Piscator.
Nilla caboe, Mercator.
Pettun, color.
Queli, tuber color.
Calbu, cœruleus.
Carel, viridis.
Choot, luteus.
Cur, niger.
Lye, albus.
Temunei, pulcher.
VVoranei, deformis.
Newonei, fortis.
Leptungei, celer.
Chouwo, piger.
Aulonconey, sapiens.
Quenmei, arrogans.
Culenei, dives.
Cunewal, inops.
Toucou, fatuus.
Molgei, nudus.
Ilungei, vestitus.
Queten, humidus.
Anguen, ficcus.
Prequin, avarus.
Prequibo, liberalis.
Buta, magnus.
Pichi, parvus.
Montimey, pinguis.
Tau, Tou, macer.
Touma, cæcus.
Topilgen, luscus.
Pilo, surdus.
Topil, claudus.
Puca, domus.
Vllin, janua.
Chaquana, scala.
Pylca, murus.
VVana ruca, tectum.

Lolcura, penuarium.
Lonquen, mare.
Lerve, fluvius.
VVietum, fumus.
Tubquen, cineres.
Cujun, carbo.
Alel, flamma.
Ilon, caro.
Ouicha ilon, ovilla caro.
VVara ilon, vaccina.
Cuchi ilon, porcina.
Cancan, assa.
Avauu, ebullita.
Curam, ovum.
Ily, lac.
Iwyn, butyrum.
Methen, farina.
Chiquelen, furfures.
Tipanto, annus.
Tien, Mensis & Luna.
Tomino, septimana.
VVantarules, maturè.
Taptou, sero.
Biliante, semper.
Inche, ego.
Eimi, tu.
Tubei, ille.
Inchen, nos.
Teinengen emen, vos.
Liengen, illi.
Emma, ita.
Mub, non.
VVoetcon, foras.
Compay, intus.
Pulon, infra.
VVono, supra.
Innengen, ante.
Buri, retro.
Alengei, nimium.
Munala, parum.

VERBA ALIQUOT.

N*Ecul*, currere.
Amon, ire.
VValenge, stare.
VVi, *VVyn*, esse.
Cuchulein, jacere.
Tecanen, saltare.
Padenatum, cadere.
VValcuen, surgere.
Aninge, federe.
Dungune, loqui.
Temelenge, tacere.
Puronge, canere.
Pylconge, clamare.
Quipay, venire.
Ien, edere.
Butup, bibere.
VVillan, mingere.
Mepai, caccare.

O o

Cude-

<i>Cudepain</i> , ludere.	<i>Nilla cayn</i> , permutare.	<i>Eppo</i> , duo.
<i>Queguatum</i> , pugnare.	<i>Illuwyn</i> , dare.	<i>Quila</i> , tres.
<i>Langawyn</i> , occidere.	<i>Vmatum</i> , dormire,	<i>Meli</i> , quatuor.
<i>Mecowyn</i> , ferre.	<i>Limen</i> , evigilare.	<i>Quechu</i> , quinque.
<i>Chuguin</i> , furari.	<i>Tagnone</i> , frangere.	<i>Cayn</i> , sex.
<i>Guallulveno</i> , restituere.	<i>Bemeine</i> , reficere.	<i>Relgi</i> , septem.
<i>Lay</i> , mori.	<i>Playn</i> , reperire.	<i>Pura</i> , octo.
<i>Rengalgey</i> , sepelire.	<i>Vanguenbyn</i> , perdere.	<i>Ailla</i> , novem.
<i>Quedaucapay</i> , laborare.	<i>Tuegni</i> , latari.	<i>Mari palaco</i> , centum.
<i>Nilla vyn</i> , emere.	NUMERORVM NOMINA.	<i>VVarama</i> , mille.
<i>Nilla Teuvyn</i> , vendere.	<i>Quyn</i> , unus.	

Ut autem specimen aliquod habeant Lectores hujus linguæ, subjungendum putavi colloquium familiare, quod à nostratibus accepi.

Iuci pingemi? quomodo vocaris? *Iuan pingem?* Ioannes vocor. *Cheo ruaimi?* quo vadis? *Moppo murran*, in regionem. *Cheo tui mi?* unde venis? *Nirocomotoun*, ex ædibus meis.

Chumel quipa tuai mi? quando venies? *Chumel putuai mi?* quando ibis? *Ale pungei tamruca?* est ne domus tua procul hinc? *Pichirungei:* prope est. *Ale pungei*, procul abest.

Inchi quiparui mi camappumu: volo proficisci in aliam regionem.

Chemibla quiparui mi camappumi? quare vis proficisci in aliam regionem? *Merelaya tira mappumu*, inedia ciborum est in hac terra. *Aleibelaj rrvachi tipano beuibla ale genepayn:* Annus hic fuit sterilis propterea inediam patimur. *Cheo mappungen tamichou?* in qua terra est tuus pater? *Alueici*, diabolus illum abstulit.

Aieimi ruani in chio? vis mecum ire? *Ailan*, nolo; *Aien*, volo. *Chuben quecken neieimi tamia?* habes ne aliquid quod comedamus? *cancan achaval neen*, habeo assas gallinas: *mu wy?* quot? *mural ei enchin tavja;* quæ nobis sufficiant. *Chuben putuayn?* quid bibemus? *Aile mangunmeimi*, ago tibi gratias. *Chuben domo trwa?* quæ est ista foemina? *inchi tan curi*, est mea uxor: *ni nave*, mea filia: *ni domo*, mea concubina. *Ale temiragei vei domo*, est pulchra foemina. *Quipangnei*, veni huc; *amotunge*, discede. *Vmatuayn?* ibimus cubitum? *utauca*, surgamus. *VVira cuchaj Compaytan mapumu*, Hispani irruptionem fecerunt in hanc terram. *Quipa waicha laimi?* vis ne una pugnare? *VVaiquinagelan*, non habeo arma: *Ina en pea in waiqui*, sequere me inveniemus arma: *ali teun inchi*, consentio.

C A P. VI.

*Observationes ex Historica Relatione P. Alonso d'Ouaglie, S. I.
de anni tempestatibus.*

Quatuor anni tempestates huic Regno accidunt, quemadmodum Europæ, verum diverso tempore: Ver enim exordium sumit à mense Augusto, & desinit in medium Novembrem; & à medietate Novembris Æstas incipit usque ad medium Februarii; à quo Autumnus ducitur usque ad medium Majum, quem excipit Hyems, quæ admodum nimbofa est, & spoliat arbores foliis, & cum vehementi gelu spargit altam nivem, quæ tamen à Sole dissolvitur; nisi, quod raro Sole non comparente, ad aliquot dies durant. Raro autem nives accidunt vallibus, nam licet copiosissimæ sint, & in tantum aggerentur, ut ad cacumina montium ascendant & cum iis exæquentur, & in aperturis montium veluti in puteis coacerventur, & pene toto anno durent, ibidem dissolutæ inflant fluvios & torrentes, qui per valles cum magno impetu decurrunt usque ad mare, & terras mirum in modum foecundant. Verum licet hic non ningat nisi raro in planicie, frigus facit tam excelsivum, ut in multis partibus Europæ vix tantum sentiat, quod accidit partim ab altitudine Poli, sub quo hæc regio sita est, partim à vicinitate montium, è quibus descendunt venti subtiles & penetrantes, qui nonnumquam sunt insupportabiles. Unde fit ut loca maritima sint magis temperata. Nihilominus in his venti magis sunt molesti, quam in planicie, utpote remissiores ibidem, neque tam rigide feriant. Contra hoc Frigus creavit Deus latissimos & spississimos montes, plenos Quercubus, quæ est communissima materies districtus S. Jacobi & aliarum vallium, è qua & carbones fiunt ad fornaces & alias officinas; in aliis partibus serviunt eidem usui Robora, uti in districtu Conceptionis, ubi tam innumera sunt & ita vasta, ut licet jam tam multis annis cæsa fuerint, silvæ & saltus hodieque ita abundent illis, ut vix penetrari possint, neque aditum dent nisi ad duo milliaria ab oppido, ulterius autem sint inaccessi, licet hæc regio plusquam centum millia hominum sustentaverit, ut scribitur Authores. Ista autem uti & arbores fructiferæ hyeme amitt-

amittunt folia; sed silvestres arbores maximam partem illa conservant, quia sunt crassiora, & licet gelu cooperiantur, non onerantur ut aliarum arborum, sed liquefacto gelu à radiis Solis, magis late virescunt. Vere enim ingrediente medio Augusto, tanta copia florum nascitur, & numeravi aliquando duas supra quadriginta diversas illorum species brevi tempore, & quidem omnes campestres, & maximam partem odoriferos, è quibus conficiunt aquam, quam vocant Angelorum, ob singularem ejus fragrantiam. Herba quoque campestres tam feliciter germinant, tantumque sumunt incrementum, ut vix à satis distingui possint, & mense Novembri & Decembri ita adoleverunt, ut equis vix penetrari possint.

Sinapi, Foeniculum, Trifolium, Rapus, & Mentha, quae plantae in Europa feruntur & coluntur, hic abundantissime in campis sponte proveniunt, & quidem tanta copia, ut campos ad multa milliaria occupent, & pecudes & caprae illis pascantur. Sinapi autem in tantam molem excrescit, ut caules viderim crassitie brachii humani, & tam proceros, ut arbores amularentur, & superarent altitudinem equitis.

Plurimae hic nascuntur herbae Medicinales, & magnae virtutis, Chilensibus solum nota & illorum Medicis, quos vocant Maci, qui facultates illarum aut celant aut parce admodum docent Hispanos: magni hi sunt non tantum ab Indigenis, sed & ab Hispanis cum gravi aliquo morbo affliguntur, & imprimis ubi aliqua suspicio est hausti veneni. Neque viri tantum, sed & foeminae quaedam hanc artem profitentur, in eaque excellunt.

Lib. 1. cap. 2. Enumerat tres herbas quae singularem usum habent in medicina.

Prima, inquit, est famosa illa herba quam vocant *Quincia mali*, quae non assurgit ab humo supra dididium palmum: cujus ramuli se dilatant ad modum fasciculi florum, & desinunt singuli in unicum florem, figura & coloris Croci in Indiis dicti *Romi*. Haec herba evellitur cum radice, & ebullitur tota in aqua, quae calida aegris exhibetur; & inter alia illius effecta, unum est, educere è corpore quemcunque sanguinem extra vasa constitutum & corruptum, cum maxima efficacia; quapropter Indi vulnerati quanto citius sumunt hanc herbam, siquidem sanguinem qui per vulnus effluere non potest, educit antequam corrumpatur.

Altera est, quam Hispani vocant *Albaciga* (& Indiani *Culen*) quia habet folia similia ocymo sive Basilico, verum in tantam altitudinem assurgit, ut arbor videatur, & folia sunt fragrantissima; Haec contusa applicatur vulneribus extrinsecus, & guttae aliquot succi eisdem instillantur, & mirabiles edunt effectus.

Tertia est instar graminis, admodum subtilis & delicata, neque reperitur in omnibus partibus hujus regionis: usus illius est admodum mirabilis contra febres malignas & dolores laterum: coquitur tantum in aqua, & ita hausta insigniter mundificat sanguinem, introrsumque educit, ita ut aegri brevi tempore persanentur, uti saepissime vidi.

Multa praeterea hic sunt herbae valde efficaces adversus dolores nephriticos, quaeque calculum in vesica rumpunt, & ruptum expellunt. Quemadmodum & aliae adversus dolores Sciaticae, aliasque ejusmodi infirmitates quamplurimas.

Si quidem jam de herbis capimus, addamus ea quae alibi de illis tradit hic Auctor.

Lib. 1. cap. XI I I. In valle Lampa, quae distat ab oppido S. Jacobi milliaria quindecim, nascitur quaedam herba, ad modum Ocymi, licet ejus folia potius sint cinerescens coloris neque tam late vireant, & planta haud supra palmi altitudinem à solo assurgat: Haec granulis quibusdam salis aestivis mensibus cooperitur, instar minutarum perlarum, quae super folia illius coagulantur, aut è rore qui noctu incidit, aut aliquo humore aut vapore, quem Sol in illa regione sullevat cum ascendit, aut quod herba ipsa sit ejus naturae, ut exsudet aut protrudat hunc humorem, qui à Sole siccatus convertatur in granula salis: sive autem ab hac sive ab illa causa, aut etiam alia hoc procedat, hi effectus solum observantur in hac valle, & supra hanc herbam, quam Indigenae maximi faciunt, quia sal iste est boni saporis & delicatus. Nescio an ad hoc alludat Joannes de Laet in descriptione Novi Orbis, in qua agens de Regno Chili & insignibus illius qualitibus, postquam illud ceteris Americae regionibus praetulisset, adjungit in aliquibus vallibus hujus Regni certis anni tempestatibus cadere rorem ita spissum, ut congelatus ad modum faechari, & servatus, pene eundem usum praestet quem manna. Idem refert Antonius de Herrera Chronographus, &c. Et sane haec illius fide retuli in descriptione mea, sed quod hic ab Authore afferretur plane aliud est.

Eodem lib. cap. xv I. In tota ora maritima hujus regni crescit quaedam herba instar cichorii, quam appellant *Luce*, quae nascitur è rupibus, uti aliae plantae è terra, & verno tempore colligitur cum maxime adolevit, & cum Soli fuerit exposita ut siccetur, fiunt ex illa panes grandes qui pro deliciis habentur in illis regionibus, & praecipue in Peruvia, Cujo & Tucumana, quia servit ad condimenta ciborum. Nascitur haec herba in summitate rupium, quae aliquando extant è mari, aliquando fluctibus operiuntur, quibus radices innituntur, è quibus profilit caulis, brachii humani crassitudine, quem vocant *Vitea*; hic praeciditur & paulisper igni admo-

tus decorticatur instar thyrsi, lactuca aut cinara, licet habeat longe alium saporem. Ex hoc trunco nascuntur aliquot herbae aut folliculi plusquam tres pedes longi, aut quatuor, sex etiam aut octo digitos, appellant *Cochayngo*, & sunt duarum specierum, & licet sint ejusdem figurae & coloris, tamen Indigenae magnam agnoscunt inter illas differentiam, nam bonas colligunt in usum Quadragesimae, & inutiles relinquunt in mari, quod illas absolvit a rupibus, & expellit in littus.

Eodem libro cap. XXI I. Faciunt & potum e fructu, quem Indigenae vocant *Huigane* & Hispani *Molle*, qui habet figuram & colorem piperis: & arbor quae illos fert est satis grandis, sed magis onusta frondibus, & potus ille valde est gratus. Reperiuntur hic quoque (Herrera de cad. IX. lib. 9.) fructus arboris silvestris, quae nascitur a gradu trigesimo septimo & deinceps, quos Indigenae vocant *Vaghi*, & Castellani *Myrilla*, qui fructus sunt rubri & instar exiguae uvae, saporis admodum grati, & grana illius sunt instar ficus, nec sentiuntur inter manducandum: qualitate sunt calida & sicca: ex his fit vinum longe optimum, clarum, subtile, calidum, & palato gratum, ventriculo amicum, quodque vapores capitis absmit, & roborat ventriculum, promovetque appetitum: denique tantum aquae tolerat quantum vinum: coloris est aurei, & durare potest octo mensibus, forte & pluribus: Acetum illius superat acetum vini nostratis, sapore & colore.

In toto districtu hujus regionis non reperiuntur viperae, serpentes aut alia animantia venenosa, ita ut cuivis liceat recumbere sub arboribus, & inter herbas se volutare, sine ullo discrimine aut metu. Haud magis hic inveniuntur cimices, quinimo si forte e regionibus transmontanis, ubi frequentes sunt, adducantur, statim emoriuntur, ubi senserint aërem hunc Chilensem.

Eodem lib. cap. XXI. Inter quadrupedes animantes, domestici & quasi proprii sunt hujus regionis, certi Cuniculi, quos ipsi vocant *Regus*, & mensis pro delitiis inferunt. Venantur illos infundendo aquam in ipsorum cavernas, qua cogunt illos progredi, ita ut a canibus capiantur.

Reperitur hic & alia species Cuniculorum, qui familiares sunt, & variorum colorum, valdeque communes: secus quam illi, quos vocant *Arde*, dubito enim an alibi reperiantur quam in *Cuasco*, vallium Chilensem prima: hi sunt cinerei coloris, & pelles illorum maximi faciunt Indigenae, ob subtilitatem & laevorem pilorum ad taedum. Et postquam egisset de Ovis illis, ut vulgo vocant, Peruvianis, subdit; sunt illis satis similes caprae tam figura corporis quam velocitate, verum differunt colore, qui in his est rossus instar Rubini, & numquam cicurantur. Non est equus ita velox qui adultos assequi possit: juniorum caro admodum est delicata & manducatur recens; adultiorum autem salita & siccata, facile reliquas superat carnes. Haec animalia generant lapides Bezoares in sinu quodam ventriculi, qui maximi aestimantur contra venena & febres malignas, ad roborandum & refocillandum cor, aliosque effectus: materia e qua generantur sunt herbae insignis virtutis, quibus vescuntur naturae instinctu ad sanitatem tuendam, aut morbos & venena superandum. Hi lapides inveniuntur in adultioribus hisce animalibus, atque interdum tam grandes, ut unum in Italiam attulerim qui pender uncias duas supra triginta. Experientia autem docet, in regionibus in quibus sunt plures viperae, alique serpentes, & animalia venenosa, plures generari lapides, & causa est manifesta, nam cum haec caprae sint tam veloces, & discurrant in varias partes, venenatis illis animalibus magis sunt expositae, & ab illis laesa, festinant naturaliter ad herbas medicinales. Unde in provinciis *Cujo* majores ejusmodi lapides reperiuntur quam in *Chile*, quia ibidem offenduntur multae viperae & alia animalia venenosa, a quibus libera est *Chile*, ut diximus; ad haec cum *Chile* magis sit habitata, non sunt caprae ibidem tam frequentes quam in *Cujo*. In qua provincia & multi reperiuntur lepores, quorum quidam qui appellantur *Quiriquincios*, carnem habent qualem porcelli lactentes.

F I N I S.

APPEN-

APPENDIX AD LIBROS DE PLANTIS.

Vltum hic addere Icones quatuor omiffas, quarum duas adhuc ad ipfas Plantas referre non porui; Pekia descriptionem apud Authorem non inveni.

UBAPITANGA.

PEKIA.

I N D E X

OMNIVM PLANTARVM ET ANIMANTIVM.

Quæ in his octo Libris describuntur & delineantur.

A.

A Bacatuaja piscis.	161	Anta Lusitanis quadrup.	229
Aburylon Avicenne.	32	Apeare insectum.	257
Acaya arbor.	129	Apeiba arbor.	123
Acayaiba arbor.	94	Aperca quadrupes.	223
Acara piscis.	168	Apes varia in Brasilia.	259
Acara aya piscis.	167	Arabeci piscis.	178
Acara mucu piscis.	163	Araca iba arbor.	105
Acara peba piscis.	161	Araca iba frutex.	62
Acara pinima piscis.	152	Aracazi avis.	217
Acara pitamba piscis.	155	Araguagua piscis.	159
Acara pucu piscis.	145	Aramaca piscis.	181
Acetosa Brasiliensis.	23	Arapabaca herba.	34
Achiol Mexicanorum.	62	Arancorum varia species.	248
Aguape herba.	23	Aracanga psittacus.	206
Aguara ponda herba.	6	Araraina psittacus.	ibid.
Aguaraquiy herba.	55	Arariba arbor.	106
Aguti quadrupes.	224	Aratica arboris species.	93
Agutiguepo obi herba.	53	Aratupeba cancer.	183
Ai, sive Ignarus quadrup.	221	Aratupinima cancer.	185
Aiia avis.	204	Arbores innominata.	109, 133, 134
Aiereba piscis.	175	Ardea species. 220. alia.	210
Aipimacaxera Mandioca species.	67	Ardeola avis.	210
Aipimixira piscis.	145	Aries Guineensis.	234
Aiuru psittaci omnes.	205	Armadillo Hispanus.	231
Aiurucurau psittacus.	ibid.	Aroeira arbor.	90
Aiurucurua psittacus.	ibid.	Arumatis duplex, insecta.	251
Aiurucatinga psittacus.	207	Arundines & Cannæ.	3
Aiuruapara psittacus.	ibid.	Atinguacucamucu avis.	216
Albaciga herba Hispanis.	291	Atitara frutex.	64
Alcea hirsuta herba.	45	Atsboy apis species.	259
Algodon Lusitanis.	59	Ave de Verano Lusitan.	202
Althea species.	13	Avenca major & minor herba.	23
Ambibia arbor.	91	Aves innominata.	219
Ambua insectum.	253	Aviantum herba.	23
Ambuyambo herba.	15	Aura avis Hispanis.	208
America lacertus.	238	Aurata piscis.	161
Americima Lacertulus.	ibid.	Auricularia insectum.	258
Amimiu frutex.	59	Ayng Tapuius Serpens.	240
Amores herba Lusitanis.	2		
Amore guacu piscis.	166	B.	
Amore pixuma piscis.	ibid.	B Agre piscis varia species.	173
Amore pinima serpens.	242	Bagre do Rio piscis Lusitanis.	149
Amphysbana serpens.	240	Balabolla Congensibus piscis.	177
Anaca avis perroquet.	207	Balancia Lusitanis.	22
Anas silvestris.	213	Balsamina officinarum herba.	25
Ananas Lusitanis.	33	Bamia Aegyptia.	45
Ananachicariri arbor.	130	Banana arbor.	138
Anchic Peruvianis herba.	37	Barboleta insectum Lusitanis.	250
Anda arbor.	110	Batata Lusitanis.	16
Andira aca avis.	213	Batata de purga Lusitanis.	41
Andira Ibiariba arbor.	100	Beldroga Lusitanis planta.	49
Andorinha avis Lusitan.	205	Belingela Lusitanis planta.	24
Androface herba.	35	Bemtere avis Lusitanis.	216
Anell-inan Mexicanorum.	99	Benat/ly apis mellifera species.	259
Angelin Lusitanor. arbor.	100	Betis arbuscula.	124
Anhembu fluvius.	263	Betre Lusitanis.	73
Anhima avis.	215	Bicho Lusitanis insectum.	249
Anhingavis.	218	Bicuda piscis Lusitanis.	171
Ani avis.	193	Bobora Lusitanis herba.	44
Aninga iba arbor.	106	Bocamolle piscis Lusitanis.	149
Anir herba Lusitanis.	57	Boicinga serpens.	240
		Boiguacu serpens.	239
		Bouïapo serpens.	241
			Boni.